

„nem bízva csodában, fényesebb jövőben”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
VII. ÉVFOLYAM 1996. 12. (218.) SZÁM — JÚNIUS 20.

ára 500 lej

DÁVID GYULA

Harmadnapon halottaiból feltámadá (30 éve halt meg Tamási Áron)

Harminc éve annak, hogy örökre, immár kitaszíthatatlanul, hazatért közénk Tamási Áron.

Harminc éve, hogy véget ért bujdosása, kitagadtatása, számára lezárt szellemi határokon való feltartóztatása.

Harminc éve, hogy a romlandó test alászállott a földbe, amelyből vétetett, örök lakást vett magának ott, ama templom szentélye mögött, ahol egykor a keresztség hullott reá, a végakaratában megjelölt helyen: a két cserefa között.

S annak is harminc éve, hogy a romolhatatlan léleknek, s minékünk, akik őt a magunkénak éreztük, minden számkivetettség ellenére, megadatott — különös módon: a veszteség miatti gyászban — hazatérésének öröme.

Mert a lelket nem lehetett elszakítani a szülőföldtől, amelyből vétetett, s annak népétől, amelytől az Élet első leckéit megtanulta. Nem lehetett elszakítani, még akkor sem, amikor Farkaslaka szülötte testben kényszerűen távol élt ettől a földtől. Mert a lélek szerint való látás nyomán romolhatatlan művek születtek és hirdették — hirdetik az idők végezetéig — a szépséget és az igazságot: egy évszázadok történelmi viharában megédzett nép helytállásának, sorsot lebíró erejének, erőt adó derűjének szépségét és igazságát.

A szülőföldtől a második világháború zúrvára szakította el — ő úgy hitte: csak ideiglenesen —, de aztán a politika száműzöttjévé vált odaát is, itthon is. S csak az elvesztett szülőfalut megelevenítő Bölcső és bagoly megjelenését követő, 1954-es

Kossuth-díj, s az ötvenes évek derekán bekövetkezett "olvadás" enyhítette körülötte a légkört annyira, hogy — tizenkét év után — 1956 kora őszen hazalátogathasson.

Az "olvadás" azonban rövidnek bizonyult, még ha a szellemi hazahonosodás reményével is kecsegtetett. A diktatúrát kifigurázó mesejátéka, az *Ördögölő Józsiás* még megjelent — épp itthonjárta napjaiban — az *Igaz Szóban*, a színpadon — a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola végzős növendékeinek vizsgaelőadásán — még életre kelt újra az *Énekes madár*. De aztán csend lett körülötte. Csend, amelyet csak a halál oldott fel.

Akkor, harminc évvel ezelőtt, a farkaslaki két cserefa között, miközben a sors a végleg hazaté-

>>>>> folytatás a 2. oldalon

Nagy Imre rajza Tamási Áronról



LÁSZLÓFFY CSABA

/Ki/ Meg/ szakított futam

E perc amelyben zsúfolásig telibe talál az unt középszer. Csupa lelki-furdalás. Aszfalt barikádok és megsebzett romok. A helytartó ferde idióta vigyora. Öncsapdába esett esendők. Vér s erotika rohamai. Belül a légüres tér. A viszonylagos gyorsaság. Mindeneket megtűró víztűrkör. Az AIDS alatomosságával repedező plafon. A gyalázkodó parádén az (el)sületlen rakéták. A Performance kikalapálta hézag. Zúzos megrághatatlan jövő. Templomhajóval tovaúszó látomás. Az őzeket ölelő hófuvallat. Az alvó messi Europa. És —

- EZERSZÁZ
- Orbán Ottó versei
- Mózes Attila: A gonosz incselkedései
- Szócs István: Olvasatok
- Bogdán László: Átiratok múzeuma
- Lakatos Mihály tanulmánya
- Veress Gerzson versei
- Terényi Ede: A (meg)alkotott zene
- Bustya Endre:
Erdély hét kálvinista kollégiuma
- SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012. Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között. Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t.

12

EZERSZÁZ

Egy más fajtáját helyneveinknek a nemzetiségekről vett elnevezések szolgáltatják. Ezek között legrégibbek a Tóti nevek, melyek az országnak leginkább keleti felén tűnnek elő. A *tót* név a magyar nyelvben a szlávokra minden valószínűség szerint a honfoglaláskor itt talált s már erősen szlávosodó germánokról ragadt át, kik magukat *diot*, *thiot* néven nevezték, mely szó az ófelnémetben egyszerűen *népet* jelent. Ez szó a germánokkal érintkező (pl. litván és ó-porosz) nyelvekben *tauta* és *tōta* alakokban van meg s így nem lephet meg a magyar változat sem. A szlávok a németeket a *nemec* szóval nevezték, a mi *némát* jelent. Ez a szó is átvitt a magyarba s nemcsak mint nemzeti név él ma is, hanem *Németi* helyneveinkben is megtalálható. A *lengyel* népnévezet, mely szintén alkot helyneveket hazánkban, az ósl. *lenchu* szó módosulata, mely a litvánban *lenkas* alakban van meg. Az orosz szót őseink bizonyára magukkal hozták mai hazánkba; hihetőleg egyszerűen a szl. *rusi* kölcsönvétele. Helyneveinkben orosz alakban szerepel. A *szász* népnévezet a középnémet *sasse* alakot látszik visszatükröztetni s helyneveinkben szintén gyakori. Itália lakosait a magyar *olaszoknak* mondja (helyneveinkben *Olaszi*); ez hihetőleg az ófn. *walasc* szó után került hozzánk. A *horvát* és *cseh* nevet a magyar az illető népektől vette (hrvat és cech). Helyneveinkben e két népnévezet Horváti és Csehi alakban fordul elő. A honfoglalás után kerülnek felszínre a *bessenyő* helynevek, melyek a magyarok egykori nagy ellenségeinek bevándorlásáról tanuskodnak. A *palóc* és *kún* név ugyanaz; amazt a szlávok alkalmazták a kúnokra. Az *oláh* név a délszláv *ulah* (ósl. *vlachu*) névből került a magyarba. Végre három *Czigány* és két *Zsidó* nevű helységünk is van.

Utójára maradnak azok a helynevek, melyek a hétnek valamely napját tüntetik elő, vagyis azt a napot, melyen az illető helységben piac vagy vásár tartott. Ezek közt leggyakoribbak Szerdahely, Csütörtökhely és Szombathely. Ide tartoznak az egyszerű Vásári és Vásárhely, valamint a Martonvására és Pétervására alakok is, mely utóbbiak azon szentnek a napját mutatják, melyen a vásárt tartották. Vásárt jelent helyneveinkben a *-soka* szó is.

(BOROVSKY)

Harmadnapon halottaiból feltámad

>>>>> folytatás az 1. oldalról

rő fiú előtt megnyitotta a földnek száját, nem voltunk tudatában annak, hogy nemcsak a gyásznak, de a hazatérés örömeinek is részesei vagyunk.

Azóta tudjuk.

Mert harminc éve alig van olyan esztendő, hogy ne volnánk tanúi, részesei romolhatatlan szelleme közöttünk való jelenlétének, közénk való hazatérésének.

Emlékszünk bizonyára sokan ennek a hazatérésnek az álmomásaira: az *Énekes madár* újbóli megszólalására — tíz esztendei némaság után — 1967 októberében, ismét csak a marosvásárhelyi végzős szín- növendékek vizsgaelőadásán; majd a darab kötetben való megjelenésére, s mindjárt utána a Sütő András-gondozta novelláskötetre, a *Rendes feltámadásra* 1968-ban. S aztán következett az első irodalomtörténeti számbavétel: Izsák József kismonográfiája, s következtek a művek, egyenként és sorozatosan, összesen kétszázetret is megközelítő példányszámban. Mi- enk volt ismét Ábel kacagása és szomorúsága, felhangzott (ha a cenzúra által össze-vissza csonkítottan is) a *Szülföldem* vallo- másos igéi, megszólalhatott kisebbségi magyarságunk sor- sán töprengő, a megmaradás útját és módjait kereső "tisza beszéde". S meglevenedhetek a színpadon "játékai": az *Énekes madártól* a *Boldog nyárfalevél*ig (az egyetlen Ördögölő Józsiás ki- vételével!), szinte minden hiva- tásos magyar színház és tu- catnyi műkedvelő együttes munkájának eredményeként.

El lehet-e ma képzelni az egymást követő nemzedékek irodalmi műveltségét Tamási Áron nevének és művének ismerete nélkül? El lehet-e kép- zelni a mai olvasót az ő művével való találkozás élmé- nye nélkül?

Irodalmi ízlések jönnek és mennek. De maradandó a Mű, amelynek megalkotója első megszólalásakor Szász Tamás, a pogány halálba zuhanásán át kiáltotta világáa megcsonkítá- sának fájdalmát, a "nem lehet"- et, hogy aztán művek egész sorában példázza e fájdalomból való teremtettség kiemelkedés akara- tát, az erőt adó és erőt kifejező derű megtartó voltát, az egy sorsra ítélt erdélyi népek testvéri egyetértésének lehetőségességét.

Divatok voltak, vannak és lesznek. S az ő műve is megta- pasztalhatta ezt. Bósz ítések verték el rajta a port "a harc he- vében", sikereire féltékeny mes-

terek és kortársak próbálták meg őt kiebrudalni az iroda- lomból, "polgárpukkasztó" ki- nyilatkoztatások nyilvánítot- ták elavultnak azt az eszményt, amelyet ő is "vallott és vállalt", cenzúra-hatalmasok csapták rá egyik-másik művére a szer- kesztőségi fiók koporsófedelét — úgy hitték: örökre. De íme, Tamási Áron műve túlélte mindezeket. Helye biztosítva van a magyar irodalomtörténet lapjain éppenúgy, mint a min- denkori magyar olvasó szívé- ben.

Nem évfordulói alkalom- szülte nagy szavak ezek. Tessék csak kimenni Farkaslakára, megállni — a mesebeli, látha- tatlanra tevő süveggel — a sír- kert valamelyik szögletében, és az év bármelyik szakában vé- gignézni, végighallgatni az ot- tani sereglést. Aki ott meg- fordul, egyénileg vagy csopor- tosan, azt a Tamási-mű valame- lyik darabja, egy novella, egy regény, vagy talán csak egy mondat, egy jelenet fogta meg lélekben és hozta el ide, a ke- gyelet helyére.

Az áldott szülőföldre, a- melyből a Mű vétetett.

Különben akit útja erre felé vezet, a hazatérés diadalának más jeleire is rátalál. Ott van a kopjafás sír (bizony, a székely- ség nagyjai közül még nem mindenkinek adatott meg ez), ott van a sírkert közepén a "ton- nás hegyibeszéd" — ahogy Sü- tő András nevezte Szervátiusz Jenő és Szervátiusz Tibor alko- tását (talán érdemes lenne meg- írni ennek is a keletkezés- történetét, az önzetlen harcot a Hatalom olykor akadálygördí- tő fufangjával, olykor nyílt fe- nyegetéseivel, a házkutatá- sokkal és rendőrségi kihallgatá- sokkal dacoló asszonyi és baráti ragaszkodás történetét). Aztán ott van a Tamási Áron Emlék- házra vált szülőház, amely ma — a még élő testvér által gon- dozottan, különben falusi ház- hoz illő szerénységgel, egysze- rűséggel — várja, fogadja a kö- zelről vagy messziről ideláto- gatókat. És ott van a fehér már- ványtáblával ékeskedő egykori

iskola, ahol a *Bölcső és bagoly* szerzője a betűvetést tanulta (s amelynek utódja most, újabb- kori épületben az Ó nevét vise- li), vagy az a másik — a székely- udvarhelyi Római Katolikus Főgimnázium —, amelynek egykor növendéke volt, s amely ma szintén egykori növendéke nevével ékeskedik. És talán ott lesz hamarosan az a másik ház, az Ágnesé, amelyben a haza- hazalátogató testvér az alkotó munkához szükséges csendet és nyugalmat megtalálta.

Ha pedig valaki a lélek röptét követné inkább és szeretne visszatérni a szellem világába, az a Szent Miklós-hegyen épült Főgimnázium padjaiban talál- kozhat a jelenbeli és eljövendő Tamási-ösztöndíjas diákokkal, akiknek egyetemi tanulmá- nyait évről évre az író végaka- ratával hűséggel sáfárkodó feleség által létrehozott Tamási Alapítvány biztosítja. S — ugyancsak a lélek röptét követ- ve, a megvalósulás útján van már az a Farkaslaka-monográ- fia is, amelyre szintén a földiek- től búcsúzó fiúnak volt gondja.

Milyen sok alakja is van en- nek a hazatérésnek! Milyen sok gyökérszálon kapaszkodik ez a Mű — alkotója után is — a szü- lőföldbe!

Hogy is mondta?

"Mienk a fény, amit lelkünk- be fogadunk, s a föld, amelyen élünk és meghalunk!"

Talán nem szentségtörés ezt az olyan jellemző és oly kifejező mondatot most, harminc év múltán fordítva is végiggon- dolni.

A halált, amelyből íme, szá- munkra élet fakadt, s az életet, amelynek mindent lebíró aján- déka a lelkünkbe fogadott fény.

Hiszen jövőre Tamási Áron születésének centenáriumát fogjuk ünnepelni.

Bizonyára külsőségekkel is. Mert ebben a mai világban szá- munkra nagyon fontos dolog lett a külsőség.

De a jövő évi ünnepre ké- szülve egyről nem szabad meg- feledkezni: látni csak azt lehet, ami van. Az ünneplés csak ak- kor igazi, ha azt a lelkünkbe fo- gadott és onnan kisugárzó fény világítja be.

Különben pusztá tűzijáték, amely gyors kihunyásával még nagyobb sötétséget hagy maga után.

Engedjük a lelkünkbe foga- dott fényt szerteáradni ezen a mai ünnepen és ezután is — mindenkor. Főleg az író művé- vel való bensőséges találkozás csendjében.

Mert csak így lesz az Ó fel- támadása a mi feltámadásunk záloga.



Gy. Szabó Béla rajza

ORBÁN OTTÓ VERSEI

Köszöntjük a 60 éves költőt

Hóhegyek és halál; szép, májusi nap

Budapest, ez a mindenén átszivárgó vér és életigenlés
lassan ébredszik, hunyorog,
szeméthegek közül fölemelve fejét madárfütytyben mosakszik,
szélbe törülközik.

Reggel... A fiatalság hajlékony suhánként ül szilaj lován,
éles a fény, kirajzolódna a körvonalak,
s nem csak a tárgyaké, az eszmealakzatoké is — a zöldfülű könyvszakértő
nem alkuszik, nem ő, behajtja keményen azt, amivel szerinte a kornak tartozunk...

Jól is van kitalálva ez így. Ha nem nézhetné szánnivaló öregeknek,
hogy hagyhatná le behozhatatlan előnnyel induló elődeit?
Dermesztő volna, ha volna megcáfolhatatlan föltevés;
minden eredmény arra való, hogy végül is téves legyen...

Dél előtt helyi háborút vívunk, egy csapat galamb meg én —
vonzza őket az erkély melege, és odaszarnak a kőre.
Ott hagyják a valóság túl direkt elemét, mely a posztmodern kánon szerint
romlásba taszítja a verset,
de arra mégis jó, hogy a menny és föld között röpködve is
emlékeztessen a sárrög vonzerejére,

s észhez tértsen, ha zajos sikeremtől visszhangozna a nemzeti Panteon,
hol a kis-nyelvo-nagy-költészet klasszikusát teli zsák gipsszel várja a
sírköfaragó mester.

Az iránytűt lassan beáll. Hóhegyeket s halált jelez.
Mosolyoghatunk akár, mint Nostradamus egy újabb teljesületlen jóslatán,

hiszen élünk még, nyomorultul ugyan, de megvagyunk,
s hamarosan ránk köszönt a harmadik ezredév is —
hiába, a múltunk akkor is ugyanolyan lesz, mint amilyen ma.
Versem a háborús túlélő végszükség-csomagja,

benne az éles kés, az egyes szám első személy...

Miféle irodalom lehetne fontosabb, mint az,
hogy láttam a szétbombázott várost fölátadni,
a vén platánt, a hely rögeszmés szellemét,

mely csak a gyökere fölé tud tornyot emelni?

Este... Öregkorunk árnyéka nyúlik végig a ház falán,
s a perc egyszerre tart örökké, lobban el,
mint minden más is Bouillon Gottfried Jeruzsálemében.

Már hogyné volna jövőképünk, de még mennyire van

Ez most már hamar lecsöpög...
Terike: Az infúzióról

Az a mozgó múmia már nem én leszek, az a bolygó füstgomoly
nem én.

Az az agyagember az átizzadt lepedőn, akit hiába hívsz a
a nevén.

Nem hallja, zihálva kel ki az ágyból, vakon is tisztán látja a
végcélt,
a poklokön átverekedve magát, a fürdőkáddal szemben a
vécét.

Por és hamu és mérgező szemét... Kialszik a láng, a megmagyarázhatatlan,
a jobb rész,
amit minden csoda legcsodálatosabbjaként dicsőített
Szophoklész —

a tunguz meteorit, mely a légkörön át izzó istennyilaként süvítve
sújt le a szúnyogot lehelő

rögre
s nem marad nyoma más, csak a pörzsölt levelű fák meg a szakadékméretű
bombatölcsér
gödre..



Cantio optima

Síralmas énnékem így megöregednem,
porrá öröltetnem testben és lélekben.
Vajon s mikor leszen én szabadulásom?

Napjaim egy fele nyeltoharapó rángás,
napjaim más fele béna ágyon fekvés.
Vajon s mikor leszen én szabadulásom?

Ez világi élet szememben igen rút,
pokolba vivő út, dögvész, mérgezett kút.
Vajon s mikor leszen én szabadulásom?

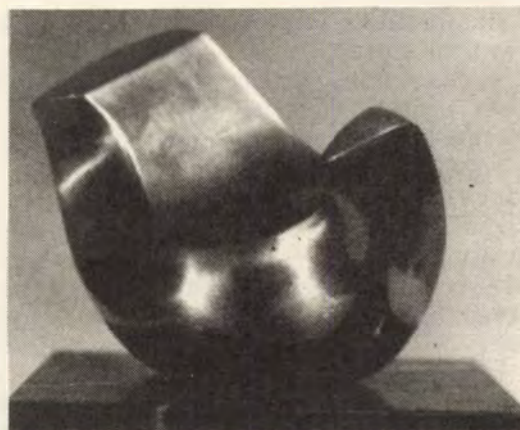
Ki hálta valaha sikogató lánnyal,
most hállok csak a meddő orvostudománnyal.
Vajon s mikor leszen én szabadulásom?

Nászunkon nyerttve hahotáz az ördög,
ki teszi, hogy éjjel horkolok és hörgök.
Vajon s mikor leszen én szabadulásom?

S rémálmot bocsát rám: valami fekete tárna
mélyén rőt derengés, kapuja sarkig tárva...
Vajon s mikor leszen én szabadulásom?

Írtam ezt a verset kórházból jövőben,
nem bírva csodában, fényesebb jövőben.
Vajon s mikor leszen én szabadulásom?

Csak az ezüstfejtű botban; ő tette, hogy el nem estem,
mikor megszédültem az ezredvégi Pesten.
Vajon s mikor leszen én szabadulásom?



Löwith Egon: Madár

MÓZES ATTILA

A gonosz incselkedései

A város csöndesen haldokolt, mintha roppant, némán fenyegető hadsereg vonult volna át rajta, mely után csak fájdalom, félelem és csüggedés marad. E temetőtőnyi magaslatról, ahonnan a bolyongó lelkek vak sejtelméinek határai kifürkészhetetlen végtelenségekre is nyílnak, ugyanakkor metafizikus festők utcái átsítoztak a lepillantóra, csak kontrasztok nélkül, mert sehol egy foltnyi napfény nem hívott elő egyetlen árnyékot, minden egyenszűrke volt, árnyalat nélküli, sivar és kifosztott. Az alacsony állongó, tömör felhőréteg elakadt a katolikus templom keresztjén, s úgy tetszett, soha nem vonulhat el immár a város felől. Csúnya, borzas tollú, korcs galambok nappali denevéreként csapongtak a házak és a tornyok között, a felhők alatt, elülni alkalmas helyet keresve a harangok évszázadok óta mindig fölriasztó kongása szűnt, mely hullámokban dobbant még néhányat a városzéli dombháton, egyre messzebb a Kálvária csonka feszülete mögött, hogy aztán csöndesen elnyújtózzék és végleg elhasaljon az unalmas lapályon. Holt napszak birodalma lett minden utca, az unalom és tespedtség kijárási tilalmát mindössze néhány gyufafejnyire töpörödött, s nemcsak távolról, hanem közvetlen közélről is jelentéktelenül és magányosan baktató figura szegte meg; az Óvár rövid és kusza utcái megtervezetlen, esetleges útvesztőként készítették elő az idegenek utcasarki, véletlen és számukra föl sem fogott, észrevétlen találkozásait, amit csak a távolokból mindent átfogó szem láthatott előre, temetődomb-perspektívájának a végtelen, tág terekkel összeérő, időtlen biztonságából és bizonyosságából. Egy fölmo-rajló motorzaj több életet riasztott ebbe az általános képbe, mint az embernyi távtetvek ismeretlen célú, irányú és érdektelen, értelmetlen araszolgatása a szürke labirintus sikátorain, a középdelutáni napszak é senkiföldjén. Egyetlen, véglegesen megépített szürke tömb a világ, alkotóelemeinek egymáshoz szoruló különhatárai, az éggel fedett városnyi alagsor sokeleműsége csupán azt jelezte, hogy ha mozdulna itt valami, milyen törésvonalak mentén hasadozhatnék össze, dőlne, hullana darabjaira a zárt egység. Néha úgy tűnik, csak egy természetes, gyermeki mozdulatra lenne szükség, hogy e megunt, hazudott örökkévalóság játékkockányi elemeire essék

szét. De nemhogy egy életes mozdulás, még egy természetes vágy, óhaj sem rekedt meg ebben az elemberietlenül fészekben, mely egykoron még isteni távolokból is kicsi fővárosnak tetszett, aminek mostanra az emléke is kihullott a tudatból, ha csak ott nem szunnyad a gótikus ívek és a barokk boltozatok homályában, poros, senki által nem látogatott padlások gerendázata között, vaksin sötétlő ablakok csorba kőpárkányán gubbasztva, útburkolat alatt vezető, kiismerhetetlen katakombák titkos mélyén raboskodva s minden nap rettegve a város minotauruszával való végzetes találkozástól, mely a halál törvényei rendjén mindig és kiszámíthatatlanul pontosan bekövetkezik a tövén-telenségnek csak a beavatottak számára érthető szabályai szerint. Mert az újra és újra átvonuló, roppant, némán fenyegető, láthatatlan hadsereg mindenütt otthagyja poroszloít, pribékjeit, hogy fenntartsák a fájdalom, a félelem és a csüggedés vesztgázárát az utcákon baktató, magányos, gyufafejnyi halandók körül, akik egyetlen tétova lobbánásukat követően is hamvukba halnának. De régen nem lobbant itt semmi, mindenütt csak csöndes senyvedés. A távolokból oly bölcsen lehet szemlélni mindent, hiszen csak a vereséget követő, városnyi megalázottságot kell befogani hűvös értelemmel. Ide nem ér el a félelem szaga, amely lent orrfacsaró búzzal terjeng, párállik a lefűlesztett vágyakból, elnyomorított indulatokból, ijedten elrejtett gondolatokból, s annyira mindenből és mindenki-ből, hogy idővel ez a szag vált uralkodóvá s így lassan természetessé az egész vidéken, nem megszabadítva, hanem éppen megfosztva a közösséget az emberi tette bujtó szégyenkezéstől is. E vidék vezérideológiája mindig a túlélés volt, s a túlélésre az egyetlen bizonyíték a fájdalom, mely elfoglalt itt mindenkit s mindenkinek egyetlen egyenértékű és egyengondolatává vált. Amikor véletlenül épp szűnelt, akkor helyét egy kis időre a szomorúság töltötte be. A vidék "nemzeti érzése" a fájdalom, a megalázottság és a szomorúság lett, címere külön-külön odavésve minden emberi arcra. Annyira általános és egyetemes, hogy igazából észre sem venni. A luc- és borókafenyők közén, a gerincen komorló sírkövek mögött lassan, lépésről lépésre leáldozik a város, mintha merülne, süllyedne, csak gótikus templomtornyai

nyúlnak föl mintegy segélykérőn, amint a katlanba szálló leérezik az emberméretű világba; egy pillanatra orrába tódul a félelem közösségteremtő szaga, e búzész átcsap fölötte, összetorlódik körülötte. Minden megszőkottá, ismerőssé, már-már otthonossá hínárosodik, nem lehet véleményt alkotni róla, aminthogy madár a szmogos levegőről, hal a szennyezett vízről sem vélekedik, csak benne él. Ez itt a város, mely immár nem látszik egészében, mert magába fogad. Az átfogható egész most magabafoglaló egészként jegesedik köré, s időnként még meg is ajándékozik egy-egy örömmel eltöltő részlettel, amiből ismerős, otthonos szag árad. Ez a bűz, melyet magadon is éreznél, ha nem lenne ott mindenütt, körülötled. Megnyugtató, szinte közösségélményt keltő.

Lea néha egymagában meghittensétől, csöndes eszelősként kaptatott föl a temető gerincére, a legrégebb sírkövek közé, mintha bárhol, a világ bármelyik pontjáról nem tudta volna éppoly hatékonyan befogni azt, amit látni és tudni akart, mintha időnként díszleteket is megkövetelt volna tőle az a kivételes és ismeretlen irányból érkező képesség, amelyet a gyermek nyiladozó tudatával sejtett meg magában, aztán a növekedés időszakaiban egyre inkább tudatosított s így kezdett kiművelni is. Lea attól kezdve, hogy képességeinek távollatai megnyíltak előtte, elvesztette emberi léptékű önazonosság-tudatát, azt, ami oly megnyugtató, mert egyben szabályozó is: hogy ő egy normális, igen jó körülmények közé született kislány, akit családi szeretet és gondoskodás övez, amire talán nagyobb szüksége volt, mint bárki másnak, aki mindkét lábával a földön állt, és nem látott tovább az emberi szemhatárnál. Lea mindent, vagy sok mindent látott, amit mások még csak nem is sejtettek, amiről tudomást sem szabadott volna venni. Lea ezotérikus lett olyan körökben, amelyek tudomása sem volt az ő létéről, sőt egyszerre több dolgot, lehetőségeit tekintve a világ minden dolgát képes lett volna átfogni, amitől időnként maga is megrettent, ha le tudta volna vetközni azt a természetesnek mondott kíváncsiságot, amely általában az emberek tulajdonsága, s amelybe az emberek időnként akár bele is pusztulhatnak. Ez a kíváncsiság sejtette meg vele azt a képességét már kislány korában, amikor élete első csecsemőjét pillantotta meg, ott, a nagyon is hétköznapi, sőt nyomorteli szomszédban, aki fölött Valéria leányanya zokogott és tépte a ha-

ját, amikor a baba enyhe sajnálat-tal a mellére tette, úgymond, a sorsukra bízva mindkettejüket. Leát nagyon izgatta a csecsemő, otthon már-már mániákusan keringett a lakásban, amíg szülei meg nem tiltották a "bukott nő" látogatását, s kérdésére egy idő után szárazon közölték, hogy a kisfiút (akkor tudta meg, néhány hét múlva azt is, hogy kisfiút látott) az anyja menhelyre adta. Hetek múltán Lea ráeszmélt, hogy a kicsi növekszik, fejlődik, s láthatja, szinte már érintkezhetik vele bármikor, amikor ő akarja. És Lea mindig, a napnak minden szakában, még álmában is látni akarta a kisfiút, mert ő volt az első döbbenetet keltő csecsemő az életében. Fölkuporodott az ágyra, egy ideig elrévedt valahová, aztán már csak egyetlen pont-ra meredt, jóllehet révedezésében (ahogy ő gondolta) szem sok mindenre rátévedt, amíg "megpillantotta" a csecsemőt. Igazán nem kellett sokat keresgélne a zűrzavaros, ismeretlen tájakon, hogy hozzáférközzék, s amikor megtalálta, üdvözült mosoly ült ki arcára. A diagnózis az volt, hogy érzékeny idegzetű és szórt figyelmű, de majd "elnövi". A pszichiátriai vizsgálat után pedig rögtön "el is nőtte", mert megsejtette, hogy titká — immár titokként kezelte képességét — mindenképpen meg kell őriznie. Így hát "kirándulásokat szervezett" azokban a napszakokban, amikor biztonságban volt szüleitől, s ezentúl kétfelé kellett összpontosítania: egyfelől a napi feladatokra, hogy normalitásának látszatát megőrizze, másfelől pedig arra, hogy a kisfiút megidézhesse, majd később egyébként számára érdekes jelenséget, dolgot, titkot ahogyan ő azt egyszerűbben fogalmazta: megpillant-hasson. Kissé gyenge idegzetű, de teljesen normális a gyerek, vélte az orvos, aki semmit nem tudott és nem is akart tudni olyan dolgokról, amelyek nem tartoztak szakterületének hatáskörébe. Leát ezután békén hagyták, aminek csupán az volt az ára, hogy teljesítse az iránta támasztott követelményeket, amit maradéktalanul meg is tett, mert csak így őrizhette meg "autonómiáját". Képességeinek birtokában éppenhogy boldogtalanná vált, mert rá kellett jönnie egyrészt, hogy környezete mit sem sejt a képességeiről, másrészt nincsenek is ilyen irányú képességei, másrészt pedig arra, hogy tudása egyoldalú, azaz nem kommunikálhat; felfog, de nem közölhet, láthat, hallhat, de őt viszont nem láthatják és hallják, tehát nem léphet kapcsolatba azokkal a lényekkel és dolgokkal, akiket és amelyeket bármikor megidézhethet.

A távol és közel, az itt és az ott fogalmát csak nagyon későn tudta elkülöníteni. Hallja a kisfiú gügyögését, majd első szavait abban a koszos falú és egérneszezésű teremben, ahová mindig "ellátogatott", amikor tehetette (tehát amikor nem ellenőrizhették a hozzátartozók), látja, amint a koszos edényből kiömlött moslék hatalmas foltot hagy az ágyne-műnek nevezett condrán, az ápolónő pofonjai ott csattognak a dobhártyáján, melyet a kisfiú idegtépő bömbölése is szaggat, de képtelen segítségért kiáltani, bár egy szó, egy simogatás erejéig. Minden megmutatkozott előtte, de semmibe nem volt beleszólása, s képességei így egyben börtönné is váltak. Kínzókamrává. Egyrészt a beavatkozást illető tehetetlensége, másrészt pedig amiatt, hogy titkát megőrizendő, teljesen érdektelen, sőt kifejezetten undorító és fásaszó napi tevékenységet: tanulást, beszélgetést, civilizált és megszabott rendű étkezést, meg egymást kellett magára kényszerítenie, ha titkát meg akarta őrizni. Túl korán meg kellett tudnia, mennyi nyomor születik abból, ha az ember akárcsak egy valamiben több vagy más, mint a többiek. Egy "látogatásakor" pedig a kisfiú eltűnt abból a leprás falú és rossz szagú teremből, vele együtt néhány más kisfiú is eltűnt, s Leának újabb erőfeszítésekre volt szüksége, amíg végre ismét meg-lelhetette. Ám közben óhatatlanul más tájak, dolgok ötlöttek föl előtte a keresgélés közben, hogy rá kellett jönnie: a világból, ha már megadatott a teljes látványa, nemcsak egy kisfiú érdekes. Ed-dig a pillanatig a kisgyerek fejlődésének bűvöletében Lea úgy növekedett, hogy észre sem vette a rajta esett változásokat. A kisfiú keresése közben végig a hasát fáj-lalta, de szokása szerint nem szólt szüleinek, mert ez a fájdalom elviselhető volt. Amikor is-mét rábukkant az immár hét éves gyerekekre, benne is mintha hirtelen megnyílt volna valami, amitől hevesen kezdett vérezni, o-lyan helyen, hogy rettenetesen el-szégyellte magát, s csak azon cso-dálkozott kissé, hogy túlzottan aggódalmas anyja mosolyogva s most csöppet sem aggódva csitít-gatta. "Keresgélése", "barangolá-sa" közben viszont egyéb dolgok is fölkeltek eddig csak egyet-lenegy lényre irányuló érdeklő-dését, amit ő úgy próbált volna háttérbe szorítani, vagy teljes mértékben a kisfiúra összponto-sítani, mint ahogy kétségbeeset-sen szorította egy ideig össze combjait, mintha gátat vethetne a heves vérzésnek. Nemcsak a minden-látható nyílt meg így Lea előtt, hanem egyszerre ő is meg-

nyílt a világnak.

Hullakék fénycsövek alatt egy négyszögletes, fedett beton udvar cementjén kisfiúk tornász-nak olyan egyöntetű mozdula-tokkal, hogy még arcuk is valami egyenleget ölt az igyekezettől. Oktató vezényli mozdulataikat, egyetlen kilógó kar vagy láb azonnali kollektív büntetést von maga után: a gyarkolat három-szori megismétlését. A felnőtt szemé barna, szinte szelíd, hangja harsányan, de személynélkül csattan. A kisfiú éppen akkor ke-rül a látótérbe, amikor elvett egy karmozdulatot. Na most, egy-kettő, ér-te, három-négy, miat-ta, vezényel az oktató, miközben csak úgy mellékesen a "bűnösre" mutat. Egy-kettő, ér-te, három-négy miat-ta, csattog hangja. Szünet. A gyerekek körbeülnek a beton négyszögben, a vétkes gy-e-rek egyedül marad a kör közepén. Az oktató találmára kibök

mozdulatuk célszerűnek tetszik, csak éppen a cél ismeretlen. Étké-zéskor is mindent egyszerre vé-geznek, aki vét, a szemben ülőtől kapja büntetését, aki egyúttal el-húzza orra elől a tányért is, de jutalomban nem részesül, vállán átnyúl egy asszonyforma banya karja, s a tányér máris elúszik a fénycsövek fényénél. Látható: ju-talom nincs, csak büntetés. A ju-talom az, hogy valaki által meg-büntetődik a bűnös. Jutalom az is, ha nincs büntetés. Meg kell tanulni: sem a büntető, sem a büntetett arcán nem tükröződhe-tik érzelm, nincs fájdalom, és nincs elégtétel, és ha ezt követke-zetesen gyakoroltatják, nagyon hamar meg lehet szokni. Napok alatt. Anap: fölkeléstől lefekvésig az egyenletes fényben. Az éjsza-ka: alvás az egyenletes fényben. Egyenmozdulatok, egyenalmok: nincsenek álmok. Az álmokat megöli a fáradtság és az egész

sem volt sok választása, amikor a háború után túlságosan erős ütést talált mérni annak a semmi öregecskének a koponyájára, aki nem bírta ki kamasz-öklét sem. Börtön vagy kiképzőtábor. Nekik még beszéltek holmi új világról, ezeknek itt már nincsen szüksé-gük semmiféle indoklásra. Ami-kor fölneked, időnként fölviszik őket a felszínre, amely ellensé-gesnek és utálatosnak, termé-szetellenesnek fog tűnni szá-mukra, egével, zólt pázsitjával, illatozó virágaival. Elpusztítan-dónak. Minden, amire csak a pa-rancsnokuk rámutat. A többi pont olyan szentvértelenül megkí-mélik. Észre sem veszik. Ottnak a rablőgyilkossága után még va-lami ideológiai kiképzést is nyúj-tottak, aztán társaival együtt egy vasrácsos abalakú terembe terel-ték, amely egy minden oldalról falakkal körülvett udvarra né-zett, s bár tudta, hogy az épület a város közepén van, mintha itt megszűnt volna a város. Ott egy elszigetelt különvilágban találta magát, ahol gyakorlati kiképzé-sét végezték. Miközben minden-honnan sikolyok és ordítások hallatszottak (Ott később rájött, hogy mindez inkább magnófel-vétel, hangdíszlet lehetett), őket fősorakoztatták a falak mentén, majd egy gördülő szülőszékben szertefeszített lábú fiatalasszonyt toltak a terem közepére; most is látja iszonyattól tágra meredt szemét; már csak emlékeiért sem lehet soha igazán megbízható. Miután fősorolták a meztelen nő férjének bűneit, két hóhér, akiket láthatóan nem kellett külön kiké-pezní a szadista cselekedetekre, élcelődve ecsetelte az elkövetke-zendőket a rémült asszonynak, majd csak úgy formáságból tet-ték föl "utolsó" kérdésüket, mely szintén a férjre vonatkozott, az-tán hosszú dróton középmeretű villanykörtét vezettek a szülő-székiig, s miközben az egyik hiá-bavalóan próbálkozott azzal, hogy fölnyomja a hüvelybe, a másik váltig bizonygatta, hogy hiábavaló az erőlködés, csak eltö-rik az égőt, kisebbet követelt, mi-közben durva heccelődéssel lökdösték egymást. Végül győ-zött a "józan ész", s trágárságok közepette kisebb égőt vezettek föl, miközben a nőnek hang sem jött ki a torkán, csak a kapcsoló kattánására rándult meg, mintha végig arra vigyázott volna, hogy az üveg ne morzsolódjék szét benne. Aztán következtek az utolsó, a még utolsóbb és az utol-só utáni kérdések, miközben tel-jesen világossá vált, hogy a nő képtelen válaszolni bármire is, pedig elejétől fogva tudatában volt a rá váró kínoknak. Egy ki-szakadó nyögés után végre meg-

>>>>> folytatás a 6. oldalon



Incze Ferenc: Memento

egy gyereket, az kis kezét öklöbe szorítva a kör közepére tart, az-tán minden előkészület nélkül vágja öklét a vétkes arcába. Az ütés gyöngére sikeredett, de el sem torzul arca, amikor farán szánkázik a kör széle felé az ok-tató pofonjától. Második öklöcsa-pása már meglehetősen sikerül. Leteríti a bűnöst. Mindenki föllé-legzik, kezdődhetnek a meg-nyugtató gyakorlatok, amíg va-laki ismét nem vét. És valaki min-dig vét, valaki mindig büntetést hoz a többire, valaki mindig meg-lakol. Nem tudni, mire megy ki a játék, csak az a feltűnő, hogy se-hol egy ablak, sehol nyoma a kül-világnak, amit az ég hiánya jelez leginkább. Felhőtlen táj, beton-ból. A gyerekek egész nap moz-dulatoikat gyakorolnak, minden

napi összpontosítás. A gyerekek fogékonyak. Jól tudja ezt Ott, ta-nítani sem kellett rá, a gyakorlat-ban tanulta meg és igen hamar, amióta ez az intézmény létezik. Ott olyan régi ember, hogy még a nevét is megőrizhette, s nagyon jól tudja, hogy sosem lesz meg-bízható, rangja ellenére sem, és maga ellen neveli ezeket itt. Ha felnőnek, ők lesznek a tökélete-sen megbízhatók, de ez ellen semmit sem lehet tenni. Ő még emlékszik a külvilágra, amelytől egészen elszakadni nem képes, s ahová időnként fölengedik. Ben-ne még megvan a hibalehetőség, már csak azért is, mert neve van, de hűségesen neveli maga ellen ezeket itt, mert mást sem tehet nagyon is belátható jövője érde-kében. Mint ahogy annak idején

>>>>> folytatás az 5. oldalról

jött a hangja, s az égő forró-sodását a hangmagasságán lehetett lemérni, miközben a két pribék végigkérdezett és kommentált. A sikolyok egyre eszelősebbek lettek, a hang embertelenné torzult, a leszíjazott végtagú test oly hihetetlen vonaglásba, kígyózásba és rángatózásba kezdett, mintha mindennek nem akarna vége szakadni, aztán egyszerre ívbe kunkorodott a fölemelkedő tomporú test, a hirtelen elvágott, hördülésben elhaló sikoly közben is hallani lehetett azt az iszonytató piciny roppanást, s miközben az egyik pribék kihúzta az égő szilánkos foglatát, a sült hús öklendeztető szaga betöltötte a termet. Ott gyomra görcsbe rándult, de tartotta magát, mert a mellette elájuló gyilkost s a szemközti falnál hevesen hányó betörőt azonnal megragadták és elcipelték valahová. Ezeket többé nem is látták. Ketten-hárman röhögték és kommentáltak, a többi falféherén állta ki a próbát.

Ott még akkor rájött, hogy a szerencsétlen nőtől eleve nem is akartak semmit, ő már le volt írva, s csak arra tartogatták, hogy a társaságot teszteljék vele. Ez volt a hőskor, s mert az agya és a gyomra még emlékezik rá, most maga ellen kell nevelnie egy nemzedéket, amelyet majd nem zavar sokkal jobban a maga szenvedése, mint az áldozatoké. Ezeknek már ideológiára sincsen szükségük. Csak célpontra. Célpontra és parancsra. Ezek már tökéletesek lesznek. Vagy kihullnak a rostán, a nagy semmibe. Hogy hová kerülnek, ez rögtön a kamaszkor után elvállik. Az alapkiképzés után a próbát kiállottakat csoportokra osztva külön szobákba vezették, ahol Ott, a szokottnál élesebb eszével rávezettetett a rendszer működésének egyik titkára. A példa szintén egy fiatalasszony volt, s Ottnak rá kellett jönnie, hogy a nőnemű lények sűrű szerepeltetése arra jó, hogy a szánsalomra való legcsekélyebb hajlamot is kiöljék belőlük. Az asszony szorongással teli szeméből jól látszott, hogy sejti: egyelőre megúsza, simában, mint ismeretlen sorstársnője, aki eddig talán bele is halt égési sebeibe, vagy örökre nyomorék marad. A nyomozótiszt kétarcú volt; nem olyan, mintha két arca lenne, hanem ugyanabban az arcban élt valami oly megdöbbenő és olykor tisztán szétválasztható kettősség, amely Ott eladdig sosem tapasztalt: ha egyik oldalról nézted, szelíd, türelmes arcot mutatott, ha a másiktól, mindenre elszántnak és mindenre alkalmasnak tetszett. Egy ideig valami iratcsomóban turkált, mellékesen meg-

kérdezte a nő adatait, aztán a gonoszabbik arcát mutatva az áldozat felé, gúnyosan jegyezte meg: — Szóval ezúttal megúsztuk, megúsztuk. — A nő kényeszeredetten hunyorgott. Most az emberibb arcát mutatta az asszony felé: — Nem is volt tulajdonképpen olyan szörnyű, nemde? — Anő tétova, ingenlenség és tagadásnak is beillő fejemozdulattal válaszolt, de már a másik arc vicsorgott felé: — Azaz lehetett volna rosszabb is... — mire az asszony határozottan bólintott, mint aki mindezzel tisztában van, s erre az arc egyértelmű, hűvös és szenvtelen egységbe szerveződve szavalta: — Most hazamész és azt mondd a családnak, hogy jól bántunk veled! — A kínvallatás valóban nem lehetett az Ott által látotthoz fogható, mert az asszony riadtan kapta föl szemét. — Istenem, hogy mondatnám? Hisz tudják, hogy hazudok. — A vallató elnézően mosolygott, szinte már szórakozottan magyarázta: — Igen, de akarják hallani a hazugságot, hogy könnyebb lélekkel hazudjanak tovább másoknak arról, hogy te jól voltál itt. Ezzel te is igazoltad az ő kegyes hazugságukat, megkönnyítetted a dolgukat. Értem? Te értük hazudsz, ők érted. Egymásért hazudtok. — Nem önök miatt? — kérdezte a balga áldozat, akit szemmel láthatólag nem dolgoztak meg eléggé. — Ez már egy magasabb fokon más kérdés — legyintett elbocsátó mozdulattal az ismeretlen vallató, akit Ott aztán többé nem is látott, de tőle kapta később neveltetésének alapvető irányelvét: — Ahol mindenki hazudik, a hazugság egy idő után maga lesz a valóság. És ez a valóság lehet maga a rend, s mi olyan rendet szolgálunk, amelyik akarja a létünket, amelyben nem válunk fölöslegessé. Ilyen rend pedig mindig akad, csak meg kell teremteni a feltételeket. Azokat pedig mi teremtjük meg. Mi szolgáljuk a rendet, az meg minket. Világos? De ez az előbbi kis beszélgetésből is kiderült. Lelépni! Lea először hányt és hirtelen felszökött a láza, aztán rádöbent, hogy egy összekötő kapocs révén belepillanthat nemcsak az ismeretlen emberek életébe, de a múltjukba is, amiből arra következtetett, hogy ha akarja, a jövőjüket is kifürkészheti. Am ettől egyelőre visszatartotta valami kívülről érkező intés, figyelmeztetés, óvás, amihez még az a szorognás is társult, hogy titkos jelenlétét egyszer mégis fölfedezhetik, de immár képtelen volt nem követni az egyszer fölfedezett alagsori, vagy inkább alvilági titkokat.

(folytatjuk)

Európai integráció — nemzeti hagyomány

A Magyar Napló esszépályázata

egyetemisták és fiatal értelmiségiek számára

A pályázat célja, hogy a fiatal generációt számvetésre, felelősségének végiggondolására, önmeghatározásra ösztönözze, s a szellemi életünkben olyannyira hiányzó értekező próza művelésével járuljon hozzá közgondolkodásunk alakításához. A pályaművek szerzőitől azt várjuk, hogy a maguk szakterületével, érdeklődési körével kapcsolatban — az irodalomtól a társadalomtudományokig — fogalmazzák meg gondolataikat.

Hogyan látja a fiatal értelmiség a magyar társadalom mai helyzetét, hagyománytudatát, milyen a jövőképe?

Javasolt témák:

- A mai magyar társadalom jövőképe
- Kulturális hagyományrendszer és európai integráció
- Magyar irodalom — világirodalom ma
- Értelmiségi lét a Kárpát-medencében, kisebbségi helyzetben
- Természeti környezet és technikai civilizáció

A felsoroltakon kívül más témákkal is lehet pályázni.

A pályázatra beadható dolgozatok javasolt terjedelme 20 gépelt oldal (26 sor, 60 leütés).

A pályázaton olyan fiatalok vehetnek részt, akik 1965. december 31. után születtek.

A jelíges pályázatokat (zárt borítékban mellékelve a pályázó adatait) a Magyar Napló szerkesztőségének címére várjuk:

1062. Budapest, Bajza u. 18. vagy 1406. Budapest Pf. 15.

A borítékra kérjük, írják rá "Esszépályázat"

A beérkezett pályaműveket öttagú zsűri bírálja el.

Pályadíjak:

- I. díj: 50000,-Ft
- II. díj: 40000,-Ft
- III. díj: 30000,-Ft

A jelíges pályázatok leadási határideje: 1996. július 31.

Ünnepélyes eredményhirdetés 1996. októberében a Magyar Írószövetség székházában. A legjobbnak ítélt pályaműveket közöljük a Magyar Napló esszérovatában. A pályázat támogatói:

József Attila Alapítvány
Magyar Hitelbank Művészeti Alapítványa
Magyar Írószövetség
Nemzeti Kulturális Alap



SZŐCS ISTVÁN

Olvasatok

"Az orosz ikerpár elválasztatatlansága, majd az orosz Kosztjának, miután ikertestvérét megölték a csecsenek, és a csecsen kisfiúnak, Alhuzurnak — akinek szüleit, hozzátartozóit megölték, elhurcolták az orosz katonák — érthetetlen-szép, hihetetlenségében is természetes, emberi ragaszkodása egymáshoz — régés-régi mesék példaerejével áll előttünk."

Nem tudom, hogy "csináltak"-e filmet azóta Anatolij Prisztavkin regényéből — *Elszunnyadt egy arany fellegecske* —, 1987-ben jelent meg (de 1981-ben íródott), s rá egy évvel írták azt az ismeretést, amit mostanában olvastam, de szinte hömpölygő, és mégis a jövőbe mutató, felemelő, sőt feldobó; jellegzetesen filmszerű, hogy áldozatul esett családok magukra maradt gyerekei lesznek barátok — a frontvonalakon keresztül; jellegzetes megoldási-feloldási módja ez a nemzetiségi ellentéteknek, sőt antagonizmusoknak; feloldásuknak, vagy feloldhatatlanságuknak...

Az ilyen "interetnikus" regény-, film- és operett-témák mindvég az egy korszakkal azelőtti változatokra emlékeztetnek, amikor a gróf a kis nevelőnőnek nyújtotta a kezét — véren, sorson által —, vagy a milliomos vezérigazgató a sófförjének vagy testőrének nyújtotta a nyújtánivalóját... Éppen ezért, már a tíz év előtti olvasónak is kétségei támadhattak a recenzió záróakordjától: "A regényt letéve két gondolat munkál bennünk: csak ne kelljen ilyen időket megélni senkinek. És bár mindég így lenne erősebb a gonoszságnál a szeretet, mint ebben az orosz ikerpárról és a csecsen kisfiúról szóló igaz mesében."

Az olvasó, éppen akkoriban, tíz éve, a második világháború végének nagy várakozásai és illúzió-szétfoslásai után már négy évtizeddel, biztosan tudhatta: ilyen, éppen ilyen időket fogják még sokan megélni, mint amit az észak-kaukázusiak szakadatlanul élnek pár száz esztendeje; és akármennyibe fogadott volna, hogy — nem lesz erősebb a gonoszságnál a szeretet.

Noha az író mélyebbre lát és a mélylátást átsugározza recenziójára: az, ugyanaz az igazságtalanság sújtotta a csecseneket is, mint a többi népet is, magát az orosz népet is; az, ugyanaz az igazságtalanságokra épülő jogrendszer... amely — akár eszünkbe is juttathat egy marxi tételt. Ezt: nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom. Az

angolok, franciák, hollandok, amikor gyarmataikat s azok népességét szabadon élték, kedvükre, nem bánták olyan nagyon, úgy tűnik, hogy ők sem szabadok. És a kozákezerdes mindég is felemelőnek találta azt az érzést, hogy szabadon emelheti kancsukáját a félvad tatárra; bánta is ő, hogy olykor kénytelen kezét csókolni a cárnak, vagy miniszterének.

Tudniillik az ember elkerülhetetlenül továbbgondolja az ügyet: ha az elnyomás csak a csecseneket és a balkárokat, meg az evenkeket érné — akkor már nem is olyan tragikusan igazságtalan az a jogrendszer?

Hiszen kis népet ugyebár — csak kis igazságtalanság érhet. A méretek törvénye alapján. Történelmileg nézve: jelentéktelen, elhanyagolható igazságtalanság. Toynbee óta a (történet-)tudomány is vallja, hogy a történelem célja: birodalmak létrehozása; márpedig a birodalmakat nem a kis népek "igazsága" érdekében hozzák létre. (Vajon: nem létez-

hat a másság nem ismerése, nem elfogadása, és akármennyire érzelmi kérdésnek látja a nemzeti kérdést egy filmzene szerzője és egy humanista folyóirat kritikus, sohasem az érzelmek játsszák a főszerepet. Inkább arról van szó, hogy azok a mások — akik másoknak viszont: *mi* vagyunk — birtokolnak altalajkincseket, erőt, tengerpartot, esetleg csak villa-lakásokat, gyümölcsösöket; és amennyiben előítéletéről van szó, legfeljebb annyi ez, hogy *a másé* — a más háza, telke, szőlője, állása, engem jobban boldogítana; ergo jobban megilletne.

A bonyolult érzelmi-történelmi-szociológiai-néplélektani ügyek mögött mindég ott meredezik a ZSAKMÁNY!

Mindég a zsákmányról van szó; legyen az nagy rengeteg erdő vagy kis vécémamai állás. És a nagy zsákmány mellett eltöprekszik a kis nép, a maga kis, hülye igazságával; az a kretén vogul, aki siránkozik, hogy beszennyezik a folyóját, mert ő ott néha halat szeretne fogni; egy-egy hal miatt

báztá volna, biztos nem emlegetnék banditaként; senki sem emlegetnésehog; — csak izgága riporterek nyomozzák ki néha bombázó légiflották parancsnokainak nevét és gyerekkori olvasmányait —; viszont, amikor ő a politikai provincializmusba süllyedt saját provinciáját teszi ki volt bajtársai bombatámadásainak azzal az ostoba "függetlenség szabadság nem vagyunk mi fasiszták" kiabálással, akkor bizony még a kisebbségi ügyekért oly lankadatlanul küzdő kisebbségi magyar lapok is le-lebanditázzák; holtában is; népével együtt...

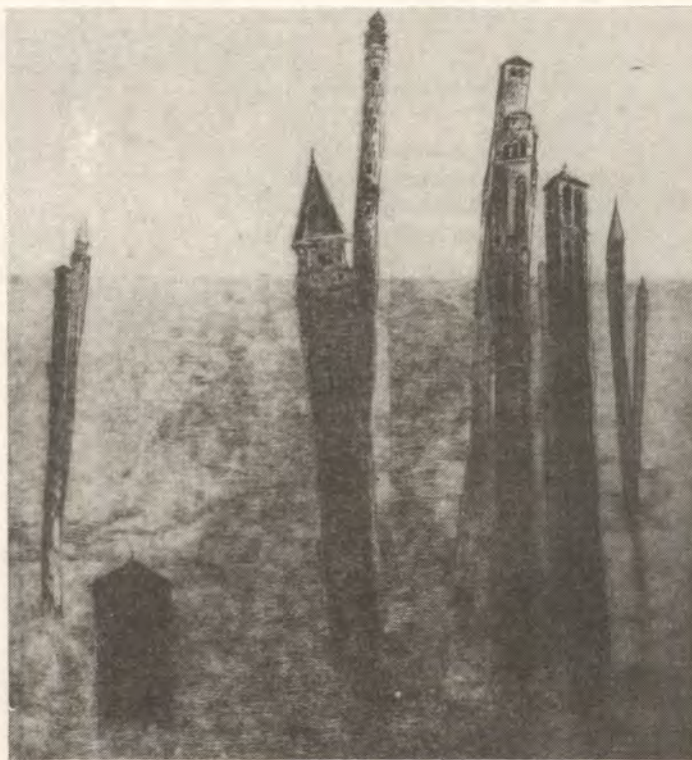
És erről megint csak az jut az ember eszébe: miért végződött oly csúfosan Kossuth Lajos annyira diadalmasan kezdődő amerikai kútja még annak idején?... Mert Kossuth, ugye, tárgyilagosan akart viszonyulni Észak-Dél ellentétéhez és mint vendég nem foglalt állást ebben az ügyben; holott "az ügy" — a rabszolgaság megszüntetésének ügye volt; és, kérdezték azok a buta jenki farmerek, milyen szabadsághős az, aki tárgyilagosan nézi a rabszolgaság kérdését; annyira tárgyilagosan, hogy — véleménye sincs? Ugyanígy megkérdézheti az a buta abház, vagy burját, vagy tibeti, vagy tunguz, megkérdézheti akár a tunguz meteor is, milyen kisebbségi köz- és újságíró lehet az, akinek csak a saját ügye ügy, a másoké banditizmus?

És mindezt vajon "a katonák" a felelősek? Egy hírhedt nagy államférfiú egyszer azt mondotta, a háború sokkal komolyabb dolog, semhogy a katonákra lehessen bízni; ezt ő persze más előjellel mondta, de mindég is így volt. A katona szereti a formáságokat; a csattogást, a pattogást; a díszfelvonulást; a rangjelzést; a haptákba állást; a rezesbandát; de kimondottan ő sem szereti, mikor a belei összekeverednek a sárral és az épülettörmelékkel... A maga részéről, ha lehetne, mindég el is kerülné... De jön a kis kopasz politikus; a nyeszlett; vagy a pókhasú, akitől idegen minden nevetséges militarista cirkuszosdi, s azt mondja a délcég tábornoknak: menj fiam, és bombázz...

Meg lehet érteni, ha a tábornok szívja a fogát; az őrmester véfertőzésre buzdítja a politikus, a baka pedig nem néz oda, ahova lő... Mert még róluk mondják, hogy... korlátoltak.

Legközelebb arról volna érdemes elmélkedni, a világnak az a baja, hogy a nagy parádékat már nem tábornokok, hanem tévéproducerek rendezik... A tábornokokat is ők rendezik.

Orth István: Velence oszlopai



tek-e olyan birodalmak is, amelyek jót tettek kis népeknek is? De, de léteztek — ám a nagyok történeirői és a nagyok elmélkedői éppen és csakis ezekre emlékeznek úgy, mint par excellence gonosz birodalmakra! Lásd Osztrák-Magyar Monarchia.)

Ugyanaz a folyóirat, amelynek cikkírója annyira reménykedett még nemrég is a szeretetteljes jövőben, gyakran közölt olyan cikkeket, hogy Krlezsa ítélete a Monarchiáról, a szóban forgóról, például. Azonkívül lásd még Hidak a Drinán, a Neretván, a Bosznán, a Száván... a Jaji... cén.

Akármilyen súlyos lehet az előítélet, akármennyi bajt okoz-

hagyjuk a többszázmillió tonna folyékony, fekete aranyat a láb alatt? Az a lábszagú csecsen: — hogy a Csecsenföld, az csecsen föld... holott rajta mennek át az utak, a vezetékek a Délkaukázus és Irán felé, az Indiai-óceán felé... Vidékiek, korlátolt provincializmusok!

Innét van az, hogy kis népeknek csak egészen kis hőseik lehetnek; annyira kicsik, hogy inkább már terroristáknak látszanak. Ezért van az, hogy azt a Dudajev tábornokot, aki az orosz légiflottának volt a tábornoka, s aki amikor nem is olyan rég parancsot kapott az orosz kormánytól, hogy bombázza a függetlenkedni akaró Vilnát, szóval ha bom-

SÉRÉNY MÚMIA 66

ha majd minden rabszolga nép
jármát megúlvá olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '96

LÁSZLÓ NOÉMI

Láttelelet

Mondj keveset. Mondj kevesebbet.
Fragott oszlop árnyékába állj,
s ne mocsanj. Fogj hozzá egészen.

Hallgass merészen. Ne figyelj
kavicsra, porra, gyér füvekre.
Égitestekkel ne törődj.

Érzed-e, mintha idegenből
némák jegyével homlokán
fekete ikred közeledne?

Megindulnának könnyű tagjaid,
indulna vállad, állad, mellkasod,
nyitná a csont lezárt vonalait —
egy szó — és visszafoghatod
kavicsban, porban, fűben elmerül.
A külvilág egy szavába kerül.

Hát mondj. Mondj keveset,
hangok mögé kerülve, ha lehet,
légy jelentéktelen korokról
zavarbaejtő láttelelet.

Negatív

Míg órák hosszat nézem a sötétet
vagy ezt a fénysávot a takarón
nincs semmi ami moccanásra készlet
nem fontos az sem min gondolkodom

ha egyáltalán lehet így jelezni
a tényt hogy itt a fejben működik
a vetítógép s szétfutnak a bőrön
az áramlatok hűstől hűvös

hogy látom pontosan amint egy arcnak
baloldalát az árnyék elfedi
hogy szempillához hajszálak tapadnak
s a szemet nylni ez sem engedi

hogy mindezt éles fehér-feketében
zsúfolt háttérszínekkel láthatom
s azon tűnődöm hol lakik a látvány
a negatívot hol találhatom?

Engedj időznöm

Vegyél magadhoz.

Ahogy a bort,
a reggel hűvösét, a kenyeret,
a keretbe nem foglalható tájat,
amint lehet.

Tegyél el apró
dolgaidd közé,
engedj időznöm ott egy keveset,
felejt el lassan, észrevétlenül,
amint lehet;

felejt magadban,
ne törődj velem,
viselj, mint bőrdön fehér heget,
és én növekszem majd a pórusokkal,
amint lehet;

vegyél magadhoz,
ahogy a szó
még ismeretlen ízeit veszed;
takarj be gondod rejtett vánkosába,
amint lehet.

Ágak bánatával

Keletről jöttem.
Jó volt tudni ezt.
Örültél tejfogó parázs-csikóknak,
idegen füvek fűszer-illatának,
tenyéren tartott zajgó zfoatarnak.
Szeretted súlyos esti tájaim,
hegyek beérett, múlt föld-színét,
a tóvá-harmattá szelídült tengert;
függél a hold hulló hajszálain...

Keletről jöttem,
mindig tudtad ezt;
tudta az ajkad, arcod, ujjbegyed:
fűben, parázsban mi az, amit érthetsz,
amit miattad élve küldenek;
tudtad, mi szól ki fémes csillogásból,
az idő vásznában mi domborul —

jöttem Keletről ágak bánatával,
s te elszegődtél őszi gondomul.

Ma elcsodálkozol

Bevallani,
hogy mennyit tudsz a fűről,
az összekúszó esti vonalakról,
a hőtől tárgult, tompa levegőről
nem érdemes. Helyette bólogatsz,
és integetsz, és kinézel a képből,
bizonytalanságod nem ejted el,
hogy minden archoz hozzájön árnya.

Ma úgy viselkedsz, mintha rádtalálna
rajzolt világuk fém-éleivel
az érintések jó szögét betartod,
és moccanatlan tűröd, hogy erőd
bőrük szikár szavára nem felel

ma sürgető színektől eltekintesz,
s így jó időben, jó helyen leszel,
jó nyugalomban, mint az összehajtott
levél, amiről megfeledezel,
ma átadod magad egy ékezzel
megtoldod tested enyhébb szigorát,

ma óvatos vagy, s elcsodálkozol
valami mégis lobbant odaát.

Virrasztó

Ilyenkor fokozottan észlelem
ha inaimon végigfut az áram
mint szinuszgörbés intelem
éjjelt követő zsibbadtságban,

megrándul bennem
számtalan huzal
múltam múltjából
hozzám kapcsolódó

s azt gondolom
a tárgyak érdesebbek
s már fémesebben
peng a gondolat,

félre felejtett képek ércesednek,
és tagjaiban lassan domborul
egy messziről sugallott mozdulat

BÁGÓ ILONA

én olyan...

én olyan férfit szeretek
ki lábakat hord s két kezét
mosoly ha kettő ölel és
esti virág az ölelés

az ablak egy...

az ablak egy kinyílt virág
méheket várak benne
szobámba szórja illatát
egy facsemete teste

szemembe porzik: este
zárló virág: ablak
sárga hold: jó a kedve
mesét mondok a falnak.

egy gyöngyöző...

egy gyöngyöző folyó közel
amerre én lakok
a kutyát oda küldöm el
ha épp dühös vagyok

ó lent ugat kinézek én
virág az ablakom
s ha néha felugrat
én visszaugatom

zöldelő...

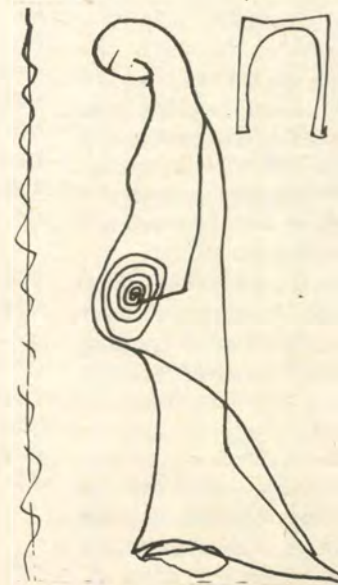
zöldelő szavában
virág-szerelem
virágzó betűid
szirmon keresem

leveleket frok
rügyező fadgra
szavaid halála
tulipános láda

tárulj szé...

tárulj széam én zárulok
bennem a magzatburok
nem emel mosolyt arcra
üres szobában megfulok

a vers az egy magzatburok
nem emel mosolyt arcra
előszobában élek
csönd-kaparókat tartva



Nincs érzékem a számokhoz

Könnyű a dolga a kritikusnak, aki Papp Sándor Zsigmond első kötetét kézbeveszi, hiszen szerzőnk tálcán kínál szempontokat majdani értelmezőjének, "elébe fut" az olvasónak, amikor így indítja kötetét:

"Félek, ebből sem lesz épkezláb történet, valamirevaló tanulság. A közömbösen hömpölygő szövegből kilógnak majd az eldolgozatlan hangulatszálak, az emlékek hasznavehetetlen fonalai. Hiába is igyekeznék, már nem tudom elfogadhatóvá manikűrözni az eseményeket. Minduntalan szétesik, elemeire robban, akár egy rozszalt kalyiba, ami épphogy menedék az eső ellen. De így hiteles. Érzéki, nehezen felelhető." (7. o.)

Ezek után, ha egészen iskolás módon fogunk a kötet elemzéséhez, kétségkívül csupa pozitívumhoz jutnánk, hiszen apróra megmutathatnánk pl., hogy az előttünk fekvő szövegek hangneme, a kötet címnek megfelelően, elégikus, "közömbösen hömpölygő", hogy az író nem törekszik lekerekíteni, egységes szerkezetek kialakítására, mert posztmodernül szólván, az életünk sem lekerekített; nem beszélve napjaink elfogadhatatlan, megemésztetetlen, semmire se való tanulságairól, amelyek csak arra jők, hogy álmatlan éjszakáink számát gyarapítsák; emlékeink, életeseményeink nem állnak össze célirányos folyamattá, mégis velük, bennük élünk, hiszen ezek mégis — (nagy szavak) utolsó menedékeink, manikűrözöttek, "hiteles" ember-voltunk tanújelei.

Ezeket mind helyükön is hagyhatjuk: ez a hangnem, ez a szövegépítkezés, összefüggően a tematikával, valóban uralkodó módon van jelen a kötetben. De lépünk tovább, és kérdezzünk rá, hogy milyen stílusesszékkel él az író a szövegek elégikus, "blues"-hangnemeinek kialakításakor. Szintaktikailag tekintve: sok a belső monológ (egyes szám első személy), illetve a szabad indirekt stílus (megelevenítő függő beszéd), kevés a párbeszéd, az is rövid, szaggatott mondatokból áll, de ez a szaggatottság nem az érzelmek torlódásának, ellenkezőleg: a majdnem teljes érzelm-, illetve érdektelenségnek a következménye (a szereplők unják saját szövegüket). A párbeszédeknek már csak azért is kevésé van élenkítő, megjelenítő szerepe, mert többnyire elvesznek az indirekt jellemzések tömegében, jelzőkben tobzódó idéző mondatokkal vannak megtűzdelve ["Formában vagyok" — jegyzem meg hanyagul (43); "Anyád is így kezdte?" — fröcskölte a képembe. (57); "Ja" — bólintottam ügyefogyottan, hogy ne érezze magát egyedül (72) stb.].

Szemantikai szinten legelső helyen szerzőnk jelzőhasználatával kell



foglalkoznunk. Könnyen lehet, hogy mások megkérdőjelezzik, mégsem állom meg, hogy ide ne írjam: lehetetlen észre nem vennünk a sorok mögött a rutinos zsurnalisztát, akinek minden figurához, élethelyzethez, hangulathoz, "drámai" jelenethez van egy-két-kilenc tucatnyi kipróbált jelzője. Mondanunk sem kell, hogy ami az újságíró számára legtöbbször előny, a novellaíró számára hátrány: egy "bejáratott" jelzőkkel, néhány bombasztal megtűzdelte, egy-két flekknyi tárca lehet frapáns, színes, figyelemfelkeltő, egy szóval saját műfaji keretei között értékes; a kötetben szereplő szövegek többsége már a tárcához viszonyított terjedelmkülönbség miatt sem. Sok oldal valószínűsítő bombaszt- és közhelyszótárként hömpölyög előttünk. Íme néhány példa: "hétfői bódulat"; "utára hulló sápadt fény"; "savanyú lehelet"; "meggyőző érvet a fény születéséről"; "elmosódott ujjlenyomatok mindenhol, azonosíthatatlan bűnjelek"; "lámpaoszlopok szikár sora"; "tejszerű unalom"; "éleződő benzingöz a sarkon a meglóduló forgalomban, dudák ideges hanghullámai a kényszerű megtorpanások mélyéről, a sugárút torkából valahonnan; kapualjából kilépő emberek, ahogy szivárognak egyenként, mint egy rosszul záró csap fantáziátlan cseppjei, olyan egyformán és színtelenül..." "fásult jöreggelek"; "arctalan árnyak"; "behunyott szemmel visszalopja az álmok melegét"; "menedék ez a magány, feltétel nélküli, őszinte menedék"; "elcsépett betegség"; "a kövek évezredes reumája, érelmeszesedett síkatorok a kezdődő elmúlás jeleivel, a kirakatok asztmás görcsei és összerándulásai a neónok kavalkádjában..." (162. oldal közepe-163. oldal közepe). Magabiztos rosszállással csóválja talán a fejét szerzőnk, és nyugtázza, hogy ehhez a tollragóhoz sem túl sok ragadt a modernizmus és a posztmodern "klasszikusainak" életművéből, mert különben tudná, hogy a csap-hasonlat (többek között) az idő folyamában megadódan sodródó, egyéniségvesztett, illetve izolálódott, tudathasadásos, időből

kiesett modern emberre utal (vö. Dali "szétfolyó órái" — csak a gyengébbek kedvéért). Nemkülönb tudná, hogy a várost élő szervezetrel kapcsolatba hozó metaforák kicillabizálására már a biológista naturalizmus, futurizmus, szürrealizmus korszakában képes volt az emberfia; ugyanez a helyzet, ha az azonosítókat felcseréljük az azonosítottakkal, amint a szöveg maga is sugallja ("valaki, akinek csontjaiban zörög a város összes betegsége"), hiszen akkor olyan énelhasonulások, énfeldarabolódások és egyéb mis-mások sorozatát kapjuk, hogy... Bizony — számos olvasóval együtt — tudom mindezeket, de ezektől nem igazán lett jobb a kérdéses oldalnyi szöveg, és ugyanez áll minden olyan részre, ahol hasonló fogásokkal él P.S.Zs. Nem arról van szó, hogy a "posztmodern életérzést" nem érdemes, vagy nem szabad irodalmi keretek között megfogalmazni, korántsem: mindössze arról, hogy közhelyes életéről csupa közhelyben fogalmazni — ez még mindig csak a közhelyes élet, nem irodalom. Az író (még ha posztmodern is) nem mondhat le arról, hogy láttasson, megelevenítsen, máskülönb eladása nem lépi túl a szó etnológiai értelmében vett *oral history* kereteit, amely legjobb esetben száraz tényfelsorolást jelent, legtöbbször pedig olyan "asztali szövegelszólást", amelynek csak annak számára lehet valamiféle jelentősége, aki maga is részese volt azoknak a konkrét szituációknak, amelyekre a beszélgetés kezdeményezője referálni igyekszik.

Hogy a közhelyeken hogyan kell túllépni, arra receptet aligha adhatna valaki, de szerzőnknek nincs is ilyesmire szüksége, hiszen nem egy helyen máris túllépett rajtuk. Idézek a fentemlített rész előtti "töredékből" (160-161.o.), amelyet az egyik legsikerültebb résznek tartok:

"— minden dolog mértéke az ember — nyögi a cimbalmos, és az asztalra borul, a mozdulat, akár a lassított film, precíz és végleges. (Időig közhelyek, innen pedig:)

— beszéljess velem — mondja az újonc.

— beszélgetek veled — mondja júlia.

— én még az ujjammal rajzoltam abba a homokos talajba, ahol már nem nőtt semmi, mert legyalult mindent a megszokás. Napot rajzoltunk, de nem világított eléggé, mert árnyékban maradt a ház, a mező, ahol pálcikaember kergette a pálcikafelhőket. egy egyszerű pózban...tudsz erről valamit?

— nem — felelte szomorúan a lány.

— akkor még semmit sem tudsz a szerelemtől.

— semmit sem tudok a szerelemtől — gondolkozott el a lány."

Ugyanígy idézhetném pl. a gohullámról és a "banaizmusról" szóló részt (62-63. o.). Ha viszont már diáknyelvről, ifjúsági nyelvről van szó: mindazok számára, akik ismerik a bihari-szatmári köznyelvet, csak akkor lehet a szerző "hiteles", ha a szóhasználatban következetes marad: tehát pl. nem *szotyolázott*, hanem magolt vagy cinkézett, mert nincs ember, aki ezt nálunkfelé így mondaná, tudtommal Erdély-szerzte sem. (Vö. a bihari aranyifjú esetével, aki a Duna-parton imígyen szórakoztatá a pesti kisasszonyt: "Míly a vézi!") Sajátos szóhasználat esetében nincs miért visszariadni egy-két magyarázó jegyzet használatától sem. Az ilyen szavak alap-elemeivé válhatnak egy szerző stílusának, mint jellegzetes "helyi szín" létrehozói. Papp Sándor Zsigmond nyelvezetéből, környezet- és személyleírásaiból is úgyis szólván minden egyénítő törekvés hiányzik, ezért mind környezetei, mind figurái valószerűtlennek, hipotetikusnak tűnnek. Ebben a világban minden "nyamvad", "fonnyadt", "seszínű", "leértékelt", "aszott", "rokkant"... nincs semmi, amivel ez a sok "seszínűség" szembeállítható volna. Ahol pedig nincs egyetlen színtelt sem (ha nem egyebütt, bár a szereplők képzeletvilágában — l. az előbb idézett részt), ott a szürkeség is értelmét veszti. Nemcsak a festőnek van szüksége (legalább halvány) kontrasztokra: az írónak is.

Végül azt is el kell mondanom, hogy a fent elórt stilisztikai fogyatékok mellett a kötet szövegeinek jó része hangsúlyozottan numerózus próza; helyel-közzel már szabadvershez közelít. Ez a két jellegzetesség pedig (fejlett prozódiai érzék, a közhelyeken való túllépés képessége, illetve ami a közhelyek mögött is felsejlik: jó helyzetalkotó, szimbólumteremtő és szimbólumértelmező, metaforizáló készség) bőven elég ok arra, hogy a kötetet szerzőjével együtt — a fölösleges udvariaskodást mellőzve — kedvesen fogadjuk az Olvasó.

CSOBÁN ENDRE ATTILA

*Papp Sándor Zsigmond: 72-es blues. Hangulatok. Mentor Kiadó. Marosvásárhely, 1995.

JÓZSA ISTVÁN

Kövek szava

I. István király. Esmént válaszként indult Hozzá, azokért az válaszkért, az melyeket 1996 jeleneimben, házakban, utcákban, emberekben, könyvekben nem lelék. Úgy értém ezért, hogy Ő maga hívott vala magához, mert nem kívánhaték továbbra is mintegy légüres térben járni-kelni. Nagy király. En jonhomban lakozik ezer és egyszáz esztendő óta, Hozzá szólok, kezeibe kapaszkodom, mondaná meg végre, merre vigyen léptem. Elveszté már fontoságát, hogy ezerszáz éveimnek visszaszámálása álom vala-e vagy sem, a képzelte dolgok valósága burjánzón tovább és tovább ragozza magát, nem bonyolítván pedig eközben teremőjük torna cipője előtt az haladást. Sőt. Isten után szabadon, mondtam. Bármikor érkezhettek tehát, amikor csak ándungot érzék magamban. (...) De minden alkalommal röptem vala, az mikoron Ő hívott vala magához, és addig maradék és addig beszélgeték Vele tróntermében, az melly estvére kiürüle, reggelenként meg tele, majd esmént kiürüle, az míg el bocsátott vala.

A trónján ült vala, a teremben valamely jó évezred előtti éjszaka csendje — hallgatása... — és setésége honolt. Annak rendje és módja szerint meg kérdezett vala, de nem ám, mint valamely utazót, királyi hivatalossággal. Megdöbbenésemre most, sokadszori látogatásomra tevé fel az kérdést, az mellyet másoknak elsőre vala szokásban. És hogy kérdett vala! Nem is kérdés vala az, hanem mert erőst kérdőre vont. Hogy tudom-e, honnan jöttem, ki vagyok és mit akarok. Én meg... Hát ezért az válaszáért mentem vala Hozzá.

— Magyar — hunyorogtam —, aki ezeregyszáz év után sem tudja, hogy ki. Csak azt, hogyaszongya, hogy más, mint akik körülötte élnek, azt is, hogy más utat keresek, mint ahonnan apáim után indulnom kell, és még azt, hogy ki szeretnék lenni.

— Erdély — mordult.

— Erdély — biccentettem én is. — Itt a magyar szíve szerint eztán is magyar lenne. De az esze után megy. Magyarország... most éppen Amerikát akar.

Elbeszéltem, hogy Magyarország, hogy közvélemény-kutatás, hogy fiataloknak nemrég feltették az örökké kellemetlen kérdést, hogy büszké-e arra, hogy magyarok. A legtöbben azt felelték, hogy — nem. Inkább születtek volna angolnak, amerikaiak.

— De hát... nem is lehetnek büszké — dünnyögtem. Hogy az egyszerűen állapot, amelybe beleszülettek, az ember az eredményre lehet és legyen büszke. Szóval — mondtam végül — az akarásban magyarok voltak. És ezt nem tudták, és nem mondták meg nekik. Pedig égen-földön mindennek az akarát a mozgatója. Íme hát, Királyom. Van ebben a magyarban ma is egy akkora akarás, egy olyan nagyot akarás, ő a nagyot akarásban önmaga.

— És ezen túl? — kérdezte halkan a Király. Közben mosolyogni igyekezett, de a mosolyában, vagy inkább abban, ahogy vilámló szeme nem mosolygott együtt az ajkival, láttam az elégedetlenséget. És éreztem benne azt a feszültséget, sőt félelmet, hogy hátha most válasz... nincs tovább.

— Az ő megoldása az — feleltem gyorsan, szinte hadarva —, hogy... nem ebben az állapotban, ebben a velünk született állapotban keressük azt a boldogságszerű valamit — mert ha pengetjük is, hogy "ugyanmá", ilyesmit, manapság", azért titkon, kényelmesen csak azt keressük —, hanem mindig és mindenféle állapoton kívül. Mindig ott — nem tudjuk, micsodán — túl... Mindez még lehetne gyermekien romantikus. De valójában azt jelenti, hogy... így se vón jó, úgy se vón jó, sehogyan se vóna jó. Mintha a Teremtő a nyelvükbe zárta volna ezeket az embereket. Királyom, új honfoglalás. Én a nyelv egy más emeletéről jöttem, újabb emeletet keresek. Tudom, ott lesz, ahova lépek, de — és itt a nagyobb nyomatek kedvéért szünetet tartottam — előbb tudnom kell, merre forduljak. Az első lépés a fontos, kezdetben dől el minden, ezért jöttem Hozzá. Tőled indulnék. "Magyar" — mondtam, és felkészültem arra, hogy a Királynak ezzel már elege van belőlem, és ha leintene, azonnal búcsúszom. — Szemléletében ma is vándor.

A Király felállt és felém indult, jobb kezé-



vel maga után rántotta könnyű palástját, az pedig puhán lendült körülötte. Hozzám lépett, és amint fejet hajtottam volna előtte, vállamra tette a kezét. Hosszan nézett a szemembe. Aztán szó nélkül elfordult, és mint eddig minden alkalommal, kezét hátul összekulcsolva, gondterhelten járkált fel-alá.

Kis szünet után folytattam. Nekibátorodtam azon, hogy nem intett hallgatásra. De inkább a válaszait akartam hallani, végre a válaszait, amelyek egyre késtek, minden találkozásunk ellenére csak késtek. Minden alkalommal csak hallgatott és járkált. És hallgatott. Bennem pedig nőttön nőtt a vágy, hogy szavát halljam, kezét lássam, mire int. Hagyta, hogy beszéljek, és bevallom, reméltem is, hogy hallani akar. Hallgatott. Tudja, mit csinál, morfondírozta magamban, talán addig vezet így, amíg zöldágra vergődöm magam is. Látszólag egyedül.

— És fogyóban a hited, Királyom — emeltem föl a hangom —, újra fogyóban. Mondják, a fiatalság, mely "a jövő" meg ilyesmi, megöli Erdélyt, mert elmegy, "helyzetén" túlrá, megöli Magyarországot, mert egyre a veleszületett állapotán, a magyarságán kívül keres magára boldog megoldást. Szóval úgy helyből már nem hisz, még magában sem. Emiatt aztán lehet letargiásdit játszani.

István király megtorpant, és amilyen értetlenül nézett rám, nem tudtam eldönteni, hogy ettől a pillanattól engem követ-e még, vagy elragadták a saját gondolatai.

— Néha... "Néha" — somolyogtam kénytelen-kelletlen az elszóláson — bizonyos történelmi szakaszokban, korszakokban, helyzetekben vagy inkább "fordulatokban" a távolságra eszmél, figyel, arra, amely még előtte meg fölötte. A vágyképig. Olyankor sírva vigad. *Letargiájában* magyar. Abban aztán mindig!

Elbizonytalanodtam. Úrrá lett rajtam egyfajta szorongás: már nem annyira a belőlem kikívánczozó gondolatokra figyeltem, hanem a viszonyra, melyet a Királlyal kialakítani véltem, és amelyen, ha megszakadt, semmilyen ráció nem segít.

— Ez a jövőképe aztán, persze, ez újabb akarást szül — magyaráztam gyorsan —, ott, valahol mélyen abban a szellemben, nagy mélységek vannak ottan. — Mozdulatlanul állt, úgy figyelt. A szemén láttam, a beszédnek ezen a pontján nem arra kíváncsi, amire rátértem. — Ezeregyszáz éven át volt akkora — folytattam, és tudtam, közben érzi Ő is, hogy valójában másra figyelek —, hogy elég legyen a megmaradáshoz. Ezért olyan oké az a hited a jövőben. De... így létezni, "megmaradni", nem lendülettel masírozni az időben, hanem átvészelni egy újabb, aztán megint egy újabb baszott évszázadot — félévezrede ez a magyar élet.

Huh. Mára bevégeztem, gondoltam, oké, ennyit akartam. A pillantását kerestem — hiába. A válaszárol meg nagyjából lemondtam, legalábbis mára. Ha nem szólt, hát... nem szólt. Jó lett volna fellelegezni.

— Ez hát belül.

Szigorúan koppant ez a három szó, végszó, mintegy a döntőbíró kéréshetetlenlenségével lezárta a témát.

István király fordult, néhány lépés, aztán újra a trónjáról nézett a terembe. Stratégiaiilag a legjobb hely itt, villant át aféle járulékos gondolatként az agyamon; furcsa, támadt vele az érzés is, bennem, aki a kávéházakban hasonló megfontolásból többnyire a fal mellé húzódom.

— Kívül...? — szólaltam meg mégis, utoljára, de már azzal a meggyőződéssel, hogy a kérdés üres maradt. — A belső kivételése plusz a szomszéd népek beleszólása. "Történelem".

I. István király újra hallgatott. Most olyan... távolról hallgatott. Újabb, immár az ezeregyedikféle hallgatása volt ez. Örjítő!

Elköszönék — néma bólintással fogadtam vala —, és valósággal iszkolék kifelé az palota kőfalai közül. Az az érzés, az melly nyomasztta, az hajta aztán 1996 hazáig, no ne félj, egykettőre meg is érkezék. Az érkezés pedig, mint évek óta minden alkalommal, ma sem hozza egyben megnyugvást is, végre csak az távolodás rémületével tölte el.

Részlet. Elhangzott a *Fiatalkor* Árkosi Találkozásán 1996 májusában.

SÁNTHA ATTILA

A posztmagyar útja a metafizika felé vezet(ne)

Amit most megkísérlek, az a posztmagyar-ról¹ való posztmagyar beszéd. Feltételezem, hogy a posztmagyarnak és a posztmagyar irodalomtudományi alapjának, a deKON-nak létezik egy elméleti összeálló rendszere, majd azt vizsgálom, mennyire felel meg a szöveg a posztmagyar és a deKON elméleti rendszerének. Kedves olvasó ismeri a viccet a lovakkal, hogy a réten hat ló van, a hetedik meg úgy táncol, hogy nem lehet megszámolni. Ennek akartam én elejét venni azzal, hogy lelöttem a legficánkolóbb lovat, s kineveztem az eszményi posztmagyar lónak. Így remélem, a többi lovat nemcsak megszámolni, hanem értékelni is tudom (ami ugyan nem túl posztmagyar dolog, mert a posztmagyar inkább élvez és résztvesz, mint értékel). Mindenesetre, most a lelőtt lóból kivilágító lóság jegyeit fogom keresni a szövegekben, különös tekintettel a megboldogult ló mozgásművészetére és táncára.

Nem fogok hát arról beszélni, ami az olvasót talán a leginkább érdekli, ti. mennyire kavarta meg a posztmagyar az irodalomtudomány lavórját, készülnek-e hatalomátvitelre a posztmagyarok vagy máris átvették az irányítást, és nem adok tippeket arra nézve sem, hogy az elméletek közti harcban Ön kinek drukkoljon. Ugyanis ez nem a kritikus, hanem a székértáborok dolga.

Inkább arról fogok beszélni, hogy minden taccsra ment, de a csupasz, metafizikátlanított nyelv még megmaradt. Hogy még van esély, mert a nyelv megmaradt.

Ezzel már bele is gyalogoltunk a posztmagyar közepébe, abba a gödörbe, ahová a lelőtt ló van elásva. A posztmagyar: "a nyelv metafizikájának felfedése és részleges meghaladása" (15). E körül forog minden, ezt a témát variálva reméli a posztmagyar, hogy túl kerülhet arra az ismeretlen területre, amely már felsejlett a deridai dekonstrukcióban.

Miért kell túl lenni a posztmagyar szerint? Azért, mert "nyelv-kín van", s mert a kín a posztmagyarnak nagyon nem tetszeni (dehát kinek igen?).

Kezdetben vala a nyelv-kín. Mikor lassan már nem maradt semmi biztos, amikor eltűnt objektum és szubjektum, amikor a nyelv lépett elő a metafizika egyetlen hordozójává, s még később, amikor a metafizika egy kecses mozdulattal balra el, akkor csak nyelv maradt vala egymagában, s ez kínos vala.

A Posztmagyar c. könyvet végigolvassza, az interpretátor-olvasóban nagy vigasság jön létre. Mert a posztmagyar, annak ellenére, hogy már CSAK a nyelv van, nem lenni búvalbélt, kiábrándult, nem nyikorogni azon, hogy egyéb nincsen. Olvasónak az az érzése, hogy a Posztmagyar-olvasás (posztmagyar olvasás) közben nem babra megy a játék, ellentétben más olvasásokkal, ahol szövegek posztmodernit játszani, és jajgatni azon, hogy mi minden elveszett, és ahol emiatt babra menni a játék. A posztmagyar megmutatja, posztan is lehet mulatni, nemcsak játszani, játszani. A posztmagyar itt van, nyelven innét, viszont nyelv-kínon túl. Mert neki nyelv tovább már nem lenni kín, mert látja, hogy nyelv-kín lenni metafizikai probléma, és ők metafizikát dekonstruáltak vala, és érezték vala, hogy ez jó. És akkor vigadtak vala, és ettek

vala manát libapecsényével, és ürüpecsenyét combbal, és fügeürüléket ananással, és dinyenyemagot paprikásan, posztmagyar módra.

Egy jóakarató hermeneuta, Kulcsár Szabó Ernő viszont azzal vádolja a posztmagyar metaelméleti alapját, a deKONt, hogy a jelentés interszubjektív megalkotásában érdekelt beszédet ironikusan szétöri. Másképpen fogalmazva: lehet-e élvezni a posztmagyar mulatozását, erotikáját, mikor itt hullagyalázásról van szó, mert akikkel a posztmagyar szeretkezik, azok már mind jelentésnélküli, halott szavak? Tényleg túllépett-e a posztmagyar a nyelv-kínon, vagy pedig egyszerűen megölte a jelentést, de a kín az maradt, s a posztmagyar csak úgy tesz, mintha nem lenne kínban?

Kulcsár Szabó Ernő gyanúja jelzés lehet a posztmagyar számára, hogy programját, a nyelv-kínon való túllépést nem valósította meg kielégítő módon. Komolyan véve a jóakarató hermeneutikáját, a posztmagyar nem eléggé konzisztens választ ad erre a vádra: "lehet, hogy ez a beszéd neofrivól, lehet, hogy ironikusan szétöri valamilyen interszubjektív jelentésgényt. Lehet. Nem látok okot ennek tagadására. DEkanonikus, de szándéka szerint konstruktív" (87). Megbocsásson a posztmagyar, de ez nekem nagyon nem posztmagyarul hangzik. A szerző, a posztmagyar által törlesjel alá tett szerző hirtelen előugrik a semmiből és elmondja, hogyan kell érteni a szöveget, mikor nyilván tudja, hogy a szerzői szándok egy, az olvasás pedig kettő.

Mindezek ellenére, a posztmagyar komoly kísérleteket tesz a fenti ellenvetések lefegyverzésére. Az egyik legérdekesebb szövegEMben, a Szortír-ban (101) sejlik fel a nyelvi szimbolizációból, a nyelv börtönéből való kilépés lehetősége. Merthát börtön a nyelv, uraim, és börtön a nyelvről szóló végtelen duma, s börtön a nyelvet VÉgtelenül dekonstruáló életfogytiglani meccs, ahol ugyan "gólok és rúgásokat lehet kapni, igaz, lehetőség van egy-két elegáns csel bemutatására is" (36), de ezt a meccset nem lehet megnyerni, mert az igazi ellenfél maga a metafizika, amely a legkilátástalanabb helyzetből is fel tud éledni, és fel is éled mindig. A Szortír-ban arról a Baudrillard-ról (szövegéről) esik szó, aki állítólag befejezte a meccset, lelételt, kilépett, túlhaladta a szimbolikus rendet, túllépett a "jelölés, ha hihetünk Jacques Derridának, a nyugati kultúra teljes rendjén", s most ott ücsörög a negyedik dimenzióban. Ennek a negyedik dimenzióknak, "a megvalósult utópiának egyik emblémája a sivatag, egy olyan tökéletesen indifferens tér, melyben semmi elhatárolódás, semmiféle másság, semmiféle jelentést (különbséget) létrehozó elem nincs" (106). A dekonstruált, metafizikától lehetőség szerint megfosztott nyelv és az ebből létrehozott szimuláció, ez a nem valódi esemény élteti a sivatagot, ahol nincs fa, nincs oázis, csak délibáb van, mert nincs jelentés. Különös módon ez az európai kultúrát kioltó, (számunkra, európaiak számára) délibábos világ mégis működik, "intenzív, inverz, fiktív energiát sugároz", melyben, mert nincs jelentés, nincs kritika sem, nincs nyelv-kín.

Baudrillard ott van, ahol a posztmagyar szeretne lenni: túl. Ide egy banális gesztussal, a

dekonstrukcióba beépített akaratlagos különbségtétellel, a metafizikátlanított állkülönbségtétellel, a szortírral jut el. A szortír grafikusan így fest: ~~metafizika~~ után a különbségtétel:

~~metafizika~~. Az üres elemekből létrejön egy meghatározatlan valami, ami alá volt vetve a különbségtétel gesztusának, s ami ezért jelentésfunkciót tölt be. Baudrillard tud valamit: nem a jelentés a fontos, hanem a funkció, nem a működés, hanem a működés lehetősége. Amit Baudrillard kapcsán a posztmagyar felvillant, éppen a jelentésből, a metafizikából való kilépés, s ezáltal a nyelv-kínról való (csöppet sem heroikus, hanem banális) megszabadulás: Nincs jelentés, nincs nyelv-kín.

A Posztmagyar szövegeit olvasva az az érzésem, hogy a posztmagyar a ~~metafizika~~ részt végrehajtja, a dekonstrukciónak alávetett konstruálást: az ~~összerakást~~ viszont kevésbé. Talán mert a sivatag, "a hallgatag, arctalan tömeg valamiféle magyarázhatatlan viszolygást, a humanisztikus tradíciót féltő aggodást kelt, csaknem mindannyiunkban" (107), még talán kimondatlanul a posztmagyar(ok)ban is. Talán mert a destrukció, a lebontás mégis arisztokratikusabb dolog nyugati kultúránkban, mint totál jelentésnélküli dolgokat csinálni, melyeknek kultúránkban a neve közönségesen: hülyeség. S talán mert a posztmagyar azért mégsem akarja, hogy hülyének nézzék.

E visszafogottság, a ~~metafizika~~ össze nem rakásának oka talán az, hogy a posztmagyar, aki legfeszább legény a faluvégén, keményen végigviszi a dekonstrukciót, mert úgy tartja, ma ez a legtökesebb dolog. Ma, mikor a magyar irodalomtudomány nagyrésze még unzenszír hoz létre jelentéseket, nem kunszt jelentésfunkciót betöltő dolgokat konstruálni, mert a jelentés meg a jelentésfunkció közti különbség messziről nemigen vehető észre. Így érthető, hogy a posztmagyar nem akar hasonlítani azokhoz, akiktől úgy melleleg egy világ választja el. És hogy ne olyanok veressék a vállát, akiket ő nem vesz komolyan, a posztmagyar inkább lemond a jelentéssel gyanúsítható jelentésfunkciót betöltő szövegek konstruálásáról. Kérdés, megéri-e?

A ~~metafizika~~ össze nem rakása ellentmond az eszményi posztmagyarnak, mert:

1. A posztmagyar a deKONon keresztül a tudományosság igényével lép fel.

2. Tudományosan a metafizika nem védhető, tehát a posztmagyar metafizikátlanít.

3. Mindannyian autopoietikus, önépítő rendszerek vagyunk, de a külvilág ingerei alapján belénk szivárog a metafizika, vagy önmagunk generálunk metafizikát. A külvilág ingerei nyelven keresztül (is) jönnek, márpedig nyelvünk legalább ezer, ha nem kétezrőt száz, ha nem még több éve telítve van metafizikával.

4. Igazából nem tudunk mondani semmit arról, hogyan került belénk a metafizika, mindig ott volt-e vagy sem, éppen ezért azt sem mondhatjuk, hogy a dekonstrukcióval megszűnnek a metafizika okozta kínjaink. Ha nem a metafizika, akkor lehet, a metafizika hiánya fog kínt okozni.

5. Kialakult egy metafizikai libidónk a metafizika-adagolás vagy metafizika-mindig-is jelenlét következtében. Ez a libidónk kielégítésre vár.

>>>>> folytatás a 12. oldalon

SÉRÉNY MÚMIA

>>>> folytatás a 11. oldalról

6. Ajánlatos metafizika-funkcióval rendelkező anyagot gyártani, mely kielégíti a metafizika-funkció ismérveit, de nem metafizika, mert arról tudjuk, hogy fáj. Metafizikátlanított anyagból így létre lehet hozni egy anyagot, melyben nincs metafizika, de a metafizika-funkciót betölti: a ~~metafizika~~ után a túllépés, a ~~metafizika~~.

Ha a posztmagyar a metafizikátlanított dekonstrukció, a szétverés után az összerakást is végrehajtja, akkor tényleg ő lesz a legfaszább legény, és nem csak faluvéken, ugyanis a metafizikához való viszony napjaink egyik legégetőbb kérdése még mindig. J. Habermas utal arra, hogy a tudomány, a művészet egyik legnagyobb problémája, hogy (ami szerinte ugyan nem baj, de) elvesztette kapcsolatát az egésszel, hiszen a modernség korában "a vallásos és metafizikai világképekben kifejeződő szubsztanciális ész három mozzanatra válik szét, melyek csak formálisan (az érvelő indoklás formája révén) tartoznak össze (...), elkülönülnek a tudomány, morál és a művészet értékszférái"². Így a művészet is, mint a tudomány, a szakemberek ügyévé válik, egyre inkább nő a távolság a közönség és a szakértői kultúrák között. A posztmagyar (érzésem szerint) sikeresen valósítja meg a tudomány és a művészet szféráinak az egyezésítését — de ezzel nem áll egyedül a tudományos palettán! —, viszont kevésbé sikeresen építi be a morált a rendszerébe, éppen azért, mert a morálnak még mindig nagyon sok köze van a metafizikához, a valláshoz.

R. Rorty szerint az egész szétválásos probléma, s következésképp a szétválás megszüntetésének minden kísérlete kissé hamis, ugyan "nem befolyásolta az európai országok sikerességét vagy kudarcát a felvilágosodásban megfogalmazott remények valóra váltásában"³, a probléma nem olyan fontos, mint gondoltuk. Rorty szerint "akkor indultunk el rossz irányba, mikor a tudomány, az erkölcs és a művészet kanti szétválasztását adottként, a modern kor mértékadó önértelmezéseként fogadtuk el. (...) Ha ugyanis a filozófusok elhiszik a kanti "makacs differenciálódást", akkor redukcionista és anti-redukcionista lépések végtelen sorozatára ítélik magukat". Újabb érv amellett, hogy miért lenne érdemes a posztmagyarnak a metafizikagyanús elemeket is bevonni köreibbe.

A posztmagyar kísérletet tesz ennek a makacs differenciálódásnak a megszüntetésére vagy jelentőségének minimalizálására, és olyan területeken jár, ahol a differenciálódás kezdérvényét veszíteni. A posztmagyar azon kevés elméleti konstrukciók egyike, mely — ha feladja kissé romantikus anti-jegyeit, azt, hogy nem vállalja a metafizika-funkció kielégítését csupán azért, mert akkor hasonlítani fog egyesekhez — képes lenne a nagy dobás, a Tüllen-dítés megcsinálására. S ha a posztmagyar visszaadja a metafizika-funkciót az interpretátornak rágó gumi formájában, ha sikerül neki egészsként működő világokat konstruálnia, melyben nem válik el vallás, tudomány, művészet, illetőleg ezek elválaszthatóak, de az nem érinti az egész működését, akkor nagy a gyanúm, hogy a posztmagyar feliratkozhat a legmenőbb magyar exporttermékek listájára.

¹Odorics Ferenc-Kovács Sándor s. k.: Posztmagyar. Ictus Szeged, 1995.

²Jürgen Habermas: The Philosophical Discourse of Modernity, MIT Press, 1987, 53.

³Richard Rorty: Habermas és Lyotard a posztmodernitásról, in: A posztmodern állapot, Századvég, Bp. 1993, 236, 246.

A Fiatal Írók Árkosi Találkozóján elhangzott előadás szerkesztett változata.

VERESS GERZSON VERSEI

Tavas

Szemek örvényeiben látom:
tavasz lázgörbéi remegnek,
sugaraz a magas: lövelli
fénybombáit remegő rögnek!

Szélszilánk vérzi föl a hajnalt,
füzek libbennek kecses táncra;
szövetkezik minden: tél alól
szőnyegét, a havat kirántsa.

Szálló lapokkal tele a táj már,
fehérjűkön a semmi vakít:
nem írhatta meg — időhiányban —
telünk az emlékiratait...!

Törtmagyar

mióta elvette szklerózát
nem ír hősiünk verset se prózát
ily búbanatos frizúrával
feleseljen a fríz urával
míg anyagilag leigazza
a mindenható leigáza
kancsal kovács vala világa
oda bámula s ide vága
ajánlom nekie agyaru
verseljen töretlen — törtmagyarul

Tájkép — csata előtt

Király Lászlónak

(...) Mert ez a táj már nem a valódi:
csak krétarajz, vásárfia,
penésztől fénylő ócska holmi,
Isten kezében Biblia. (...)
Füzesi Magda

Repkényes őszben leng a hinta
rejtes rímek játszótérén,
körül' frásra fogy a tinta,
részünk a parttalan palinta:
Rend (?) — nem ilyenek képzeltem én...!

Szemünkkel vallatom a tájat! —:
vetésforgóján évszakok
váltólázában örvénylenek
hideglelősen nappalok,

míg Hold, Nap aprópénze csörren,
perselyli dúvad éjszaka,
őrségváltás a keresztfánál:
tűnő hitünk panaszfala;

s az ütközet: a kiválasztott
lét-pörben téteti magát —
elbukásain nagy csatáknak;
Isten, kezében Bibliát

— forgatókönyvét harcainknak —,
hord bajvívásunk évadán,
míg búvszókát regél a fáma,
esdekelvén: — Tárulj, Szezámm!...

— "Sors! — nyiss nekem tért!":
így idézzük rég-hunyt poétánk szózatát,
nem, benső tájunk nem a valódi:
csak krétarajz, vásárfiát

Tavas

Szemek örvényeiben látom:
tavasz lázgörbéi remegnek,
sugaraz a magas: lövelli
fénybombáit remegő rögnek!

Szélszilánk vérzi föl a hajnalt,
füzek libbennek kecses táncra;
szövetkezik minden: tél alól
szőnyegét, a havat kirántsa.

Szálló lapokkal tele a táj már,
fehérjűkön a semmi vakít:
nem írhatta meg — időhiányban —
telünk az emlékiratait...!

Veress Gerzson

kikialtó, ki lét vigéce,
fenekszik: újabb ütközet
harcmezőin fehér lapoknak
alánkgyújtja a Szent Tűzet:

lángokban poétai szószerk:
"a költő égő asztala",
tetszholtukból éleszt igéket
nemzetdalárdánk kardala

csap magosába csillagoknak:
az éter egyetlen zene! —
csak a táj, az nem a valódi!
... kötéseiből fölmentene;

a megváltástan albumában
tettenérsz illó szavakat,
napsugár-húron zendülően
riasztasz vízzé holt szavakat,

így szervül más Rendé az összkép:
kint-bent tájunk csata előtt,
fegyverzajjal hangol seregünk,
előzőnli a harcmezőt,

igét zúdít honfoglalásra
a nyílt és búzó értelem,
bajvívásán metaforáknak
kél élessé fent énekem,

... — így: zsoldáros dalokba fogva
elforog velünk a világ;
illó szigor: "determinálja
egyik dolog a másikat",

mennyig-hallt históriás verkli
mond Téged és mondja magát:
Isten kezében Bibliáját:
krétarajzot, vásárfiát...

BOGDÁN LÁSZLÓ

ÁTIRATOK MÚZEUMA

A »cirkusz«

Kenneth Koch szaturnália

Emlékszem amikor a Cirkuszt írtam az Olimpuszon laktunk fenn a Golgota mellett minden meg volt még Dani is Imre is élt még az imaginárius múzeum is nyitott időnként fejükben a velencei szobákban Tömör Páter is a mi házukban lakott tíz éve tegnap átütöztött az erkélyről "gyere át" de ez mégsem történhetett meg akkor én máshol laktam s szomszédomban egy beatzenekar próbált egy napon átszóltam nekik az időből az idő ementáli sajt tele lyukkal "pofa súlyba" és az egyik nagyhajú visszazólt már nem tudom mit? egyszer láttam Tömörtyt kimenni a házból azt hiszem Nagy Réka a szép színésznő jött hozzá tíz év múlva amikor a Cirkuszt írtam még ott andalogtak a járdán életfogytiglani ölelésben mintha nem is telt volna el egy évtized miközben én képzeltem riportokat írtam a szent anna tó körüli erdők égéséről s Zsiga bácsi is élt még együtt vacsoráztunk a Kriptában szidta a román borokat micsoda világ! akkorra azt hiszem már megírtam a Cirkuszt az ihlet postára menet ragadt el a dühömben azt is elfelejtettem hova indultam egy füzetbe írtam le az első mondatot a Golgota asztalánál amíg te rám vártál az egymásba nyíló szobákban azt hiszem szerettél a hajaddal a nevetéssédel lábosaidal akkoriban már remek húsleveseket főztél melyekből nem evett Tömörty noha meghívhattuk volna őket is ha 1980-ban andalogtak a járdán s nem tíz év előtt erre gondoltam futólag miközben fáradhatatlanul írtam a Cirkuszt beleírtam magam a nyári estébe a világba a jövőbe az az alkony dereng azóta is lehet már ősz volt s a Köteles Sámuel utcában már nagy sárga kénsárga leveleket pörgetett a huzat s felrémlt bennem a porond a nézőtér a hősök arca s még sok minden más is a Bemere legenda a Három Hugó a Balett a Szent Anna tó körüli erdők égését megörökítő elbeszélés kétségtelen a Cirkusz volt a legjobb ha lehunyom a szemem máris ott vagyok a Golgota teraszán előttem a füzet és az ihlet merevögörcsében csak írok írok látom a rúzsoltos Kentet a máramarosszigeti gyors illemhelyén a kagylón felejtve füstölög azóta is lehet én hagytam ott regényem is megtörtént én is miközben zajlott a hidegháború a kollektivizálás az ideológia és az ismeretlen embermilliók élete ami annyi aggodalomra adhatna okot épp ezért meglepő hogy egyáltalán volt időm a Cirkuszra noha az órnagy alsó szomszédunk is élt még ott randalírozott lakásában miközben én írtam a Cirkuszt s nem tudtam hogy hamarosan kabátja szárnyánál fogva

csavarja fel a vonat minden meg volt még 1980-ban mint egy gömbben és összeért emlékszem magamra nyolcvanas álmaimra a világhelyzetre Rád hősöm a kődancsóság kényszerzubbonyában fordultak egymás felé a cirkusz nézőtérén aztán Balló a kiszuperált néptanácselnök elindult valamerre az emlékezet labirintusában akárcsak én most noha Tömörty már nem él Szentgyörgyön már Zalaegerszegen lébecol Németországban rendez Balló az emlékező fáradhatatlan Tömörty is valami görcsös vágy hajítja magát megmutatni boldogságra vágyik karrierre mindkettőre együtt s mindkettő makacsul elkerüli hát ezért vagyok szomorú azaz 1980 nyarán vagy őszén voltam szomorú ezért a Golgotában miközben a Cirkuszt írtam Péter is ott imbolygott az elefántok bűvészek trónajádekek illuzionisták között a porondon hajbókolt ő is most is előttem van kiürült arca Milyen jólesőn s felszabadultan szereti barátait az ember ha egyedül van és eldöntheti kit hol miért hogyan Hát ezért is érthetetlen hogyan tudunk mégis olyan hamar összeeszni ha valahol összefutok velük?

Az ember nem mindig csak annyi amennyi látszik belőle Márcsak azért sem lehetek még egyszer ugyanolyan mint akkor amikor az ihlet sarkantyúzott a Golgota teraszán s írtam a Cirkuszt azt is elfelejtve hova indultam

mégiscsak nyári este lehetett hulltak a csillagok is most azt az estét írom amikor a Cirkuszt írtam olvashattad a regényt benne van a piros kötetemben tudod amelyiknek még Imre rajzolta a borítóját Játék mozgó tükrökkel Nem szeretném megtudni még meddig élek hiszen akkor megtervezhetném

hátralévő életem a helyszíneket a jeleneteket Imre is megjelent akkor a teraszon azt kérdezte udvariasan kivárhoa amíg szünetet tartoa kortyolok a vodkából "hány éves is vagy te öreg?" "harminckettő" legyintettem azóta már negyvennyolc "ő ez nagyon szomorú krisztusi kor!" mondta még s elmesélte a bőrönd elföldelését kiadását láttam körülöttünk az elképedt arcokat sokan bámulták nem értették miért ássa el a rozoga bőröndöt felesége cipőivel és ha már elföldeli miért ássa ki azonnal? Ő megelőzte a maga idejét én lemaradtam

Mind a ketten az időben élünk felemelő az időről beszélni mikor ő már a túlsó partról integet nem egyáltalán nem folyónak látom az időt inkább zárva vanak hiszen lázasan pörögnek napok hetek hónapok évek S még mindig nem tudni mi lesz velünk?

Inkább relett az idő nem nem folyó ha a pirosra teszel a golyó biztosan a feketén állapodik meg de nem törődsz vele szerepeid nagyobb része még előttem mint előttem akkor amikor a Cirkuszt írtam nyolcvan nyarán s még jóval előtte de abban az évben a Balettet a Három Hugót a Bemere legendát és éreztem elmerülök az időben fulladozok mégis folyó lenne ringatózhatok benne nem fogy el körülöly

Megtart Hiába akarom elriferálni személyiségem szerepeim megőriznek titokban akárcsak Tömörty én is boldogságra vágytam karrierre legalábbis akkor ma már nem Ma már a várost sem akarom elhagyni Hova is mehetnék még és miért? Hova menekülhetnék adáz üldözöm elől? nincs torony!

akkoriban amikor a Cirkuszt írtam már emlegettem verseimben a barátaimat talán mert ügyszólván semmit nem jelentettek nekem annál többet jelentenek most amikor megidézem önmagam amint a Cirkuszt írom fáradhatatlanul s ők már nincsenek is hát újra emlegetem őket hátha visszatérnek mégis még egyszer Visky Árpád Sütő Dani Baász Imre Vörös Előd már nevéktől is a hideg ráz elgyengülök mint amikor 1980-ban a balkonnól megláttam Tömörtyt és Nagy Rékát andalogni a hársfasétányon csak azzal nem vettem számot ez nem az az év tíz évvel tolódtak el időink mindegy akkor is szép volt az idő mi más? és ma is az nem akarok elodlni tőle érezni akarom 1996 süllyedő májusában 1980 alkonyának ölmelegét amikor a Cirkuszt írtam a Golgota teraszán s még minden megvolt szikrázott minden az idő varázsgömbjében és összeért körülöttem hiány gomolygott éjszaka lett és hazamentem tovább írni a Cirkuszt nem mentem be hozzád a kicsi szobába nem beszéltem veled nem öleltelek meg azt se kérdeztem lenne-e kedved sétálni? vagy menjünk el inkább a bukaresti cirkuszba? itt turnéztak akkor emlékszel?

ez volt az ahol regényem lejátsszódt és játszódik ma is életem regényem ennek porondját vettem kölcsön bár most egyedül vagyok és ez nem is regény mint a Cirkusz és csodálnám ha bármi jó származhatna belőle

De olyan mindegy



Simon Sándor grafikája

LAKATOS MIHÁLY

Nyíró József recepciójának története

Nyíró József életműve az író 1945-ös kényszerű emigrálása után index alá került, s napjainkban vált lehetővé, hogy elkülönítsük Nyíró, a balga politikust, az önkontrollját vesztett embert, az író Nyíró, akinek az életművében olyan alkotásokat tarthattunk számon, melyeknek a magyar irodalom kincstárában a helyük.

Nyíró kezdeti korszakában olyan alkotóként jelentkezik, akire azonnal felfigyel nemcsak a szakma, hanem a nagyközönség is. Fellépésével mintha az ősidők óta kihunyt Hargita gyomra mordult volna meg, prehistórikus idők soká rejtőgetett, féltve őrzött mítoszait, legendáit ontva magából. A "Jézusfaragó ember" akár önmaga alter ego-ja lehetne: A Megváltást kereső ember, aki hatalmas, alakatlan tömböket hasít ki az időből, furcsa táncot lejtve körülöttük, melyben ijesztően keverednek a pogány haditánc és a keresztény rítusok elemei, s vérekes szemeivel csak a szenvedést, a vért, a fájdalomtól görcsbe merevedett vonásokat látja, miközben sárga viaszarca nem tükröz semmi érzelmet, és mondja kérve-kéretlenül retentő varázsigéit, melyek vagy megfeythetetlenek vagy nem meri senki megfeyteni őket. S a groteszk színjáték tetőpontján beszalad egy kislány (saját gyereke), aki magában hordozza mindannak, amit elmondunk, az ellenkezőjét. A művész beléje száműzte mindazt, ami a tisztánlátásban megátolná, az életöröm, a tisztaság leplebe burkolná a valóságot. A minisziszben leli egyetlen örömet, művészetével akarja rávenni az embereket, hogy újra átéljék, magukévá tegyék a megváltás aktusát. Ám amit ő kínál, az a megváltás tragikum, a gyilkosság pillanata, a kiontott vér. Az emberek azonban nem ezt várják tőle. Ők a megváltás fenséges, átszellemült pillanatára, az eufemizált halál ábrázolására tartanak igényt, melyben önigazolásukat láthatnák. Ezért kiközösítik, a művész pedig a kiszabadított szellemek áldozatául esik, és halálának is az az értelme, hogy az áldozat értelmetlen volt. Ezt sugallja a novella zárómondata is: "Ennélfogva tovább míveljük régi szándékunkat egymás iránt."

A kortársak értékelése jórészt pozitív, csak elvétve találkozunk értetlenséggel. BÓKA LÁSZLÓ a *Nyugatban* ezt írja: "(...) Nyíró székelő novelláit olvasgatva, az néha az érzésünk, mintha (...) egy kissé elfelejtkeztünk volna arról, hogy (...) magyarságunk nem-

csak kaphat Európától, hanem van mit adnia is: eredeti ízt, színt, erkölcsöt. (...) Néhány elbeszélése a magyar novellairodalom java termésében is előkelő helyre számolhat." OSTVÁT KÁLMÁN viszont — ugyancsak a *Nyugatban* — arról ír, hogy a magyarországi olvasót fásasztja a Nyíró-novellák túlzott nyelvjárásiassága, meg egyáltalán a színből, hangból, rémekből, kőből, vízből, virágból, állatból álló, széthulló univerzum összerakása, mely "túl sok munkát kíván". Van ugyan néhány novella (*Hull már a fenyőtoboz, Haldoklik a székelő stb.*), melyet feltétlenül el kell olvasni, de az olyanok előtt, mint az *Értelek virág* (mellyel Nyíró pályázatát is nyert, a sz. m.) értetlenül torpan meg: "sok szépség, de nem tudom elmondani, bűgve feltörő kötött nyelvű némaság, (...) őszerejű, kibontakozni nem bíró, tehetetlen vonaglás, nem tehetek róla (...) nem értelek virág." De — vigasztalódik Osvát a cikk végén — a lényeg az, hogy Újerdélynek erre is, "mindenre szükség van". JANCsó BÉLA egy Nyírónek szentelt kitűnő tanulmányában megállapítja, hogy a *Jézusfaragó emberrel* az erdélyi irodalom elérkezett a legsajátosabb színéhez, legközpontibb problémájához: a "székely psyche" kifejezéséhez. Továbbá: "A világ felé a székely lélek Bartók és Kodály muzsikáján át vezetődött először." Ennek irodalmi kifejeződése pedig Krizán át Nyíró novelláival kezdődik. "Nyíró a téma, a nyelv, és a kifejezés hármas eredetiségével (...) lépett fel. Témája eredetisége: az először irodalmi kifejezést kapott székely lélek. Nyelve eredetisége: az évezredek zamátú székely szó." Kifejezéseiben két réteget fedez fel; a zsúfolt nyelv barokkos pompáját és a villámlásszerű történet "egy-két mondat szobrara rögzítve." Ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy néha az abszolút eredetiségre való törekvés a formát élezi ki a mondanivaló rovására, ez pedig homályosságot, nehézkességet eredményez. Bizarr hasonlati esetenként erőltetetté, mesterkéltté válnak. Befejzésül mintegy jóslatként állapítja meg: "Kétségtelen, hogy a Nyíró-novella stílusa eddigi formájában regény kifejezésére alkalmatlan."

És ezután következett az *Isten igájában*. Ekkorra Nyíró már túl lép a *Jézusfaragó ember* néhol darabos, néhol homályos, de döbbenetesen szép, őskori rétegekből előásott, balladákra emlékeztető nyelvezetén, és — való-

színűleg a kritikákból is "okulva" — simább, csiszoltabb kifejezésekkel, gördülékenyebb stílussal lepi meg olvasóit. Ami maradt: az a tragikus léthelyzetek iránti kitűnő érzéke, ösztönös vonzódása.

A fogadtatás ezúttal is pozitív, noha egyúttal a kritikai felhangok is erősödnek. CSÁSZÁR KÁROLY a *Pásztortűz* hasábjain azt írja a műről, hogy "gyönyörű mozaik", kidolgozott novellák mesterien megrajzolt jelenetek sorozata, de: a közös cím még nem jelent regényt! "Csodálatos zengésű líraiságát" tartja a mű fő erősségének, fogyatékságaiért a nyelvből áradó "sok szépség" kárpótol. Ezt csak néha veszélyeztetik: a vezércikk-ízű retorika, a mértéktelen lírai túlzások, a főhős alakjának valóságatlansága, az elnagyolt általánosságokban való mozgás stb. SCHÖPFLIN ALADAR Az erdélyi regény és az erdélyi regények című — *Nyugatban* megjelent — cikkében néhány sor erejéig méltatja az első Nyíró-regényt. Az *Isten igájában* — írja — nem is elsősorban politikai vagy szociális regény, hanem világnézeti problémát ábrázol: "azt a külső indítékokkal is siettetett belső fejlődést, amely egy fiatal papot a hivatásával és egyházával való szakításba visz. A politikai és szociális légkörváltozás csak háttér benne, de ebből is kitetszik, hogy ő is a népben, a székely paraszt szívósságában, egyszerűségében és a földhöz való ragaszkodásában látja a jövő minden reményét."

NÉMETH LÁSZLÓ a rá jellemző tárgyilagossággal veszi bonckés alá a művet. "Nyíró József regénye — indítja a cikket — örvendés meglepetés azoknak, akik ebben a »kaotikus tehetségben« eddig inkább a káoszt vetették észre, mint a tehetséget." Aztán azt mérlegeli, hogy mit faraghatott volna ki ebből a témából egy verbeli regényíró, aki természetesen, másképp közeledett volna hozzá. "Az ő papja nem kenyérkényszerből menne papnak, hanem meggyőződésből s fokról fokra leplezné le önmaga előtt is öntudatlan hazugságát." (Az észrevétel remek, csak hogy akkor Nyíró nem Nyíró lenne, hanem sokkal inkább Dosztojevszkij. Márpedig Nyíró képtelen ilyen mélységekbe leereszkedni, ő inkább a felszínen látható örvények, viharos hullámok lovása. Ám amit itt lát, azt jól látja. Tévedése csak annyi, hogy azt hiszi: ha a tenger viharos, akkor fenéig az. A mozdu-

latlanságba dermedt mélységek morajlására nincs füle.) Császár Károlyhoz hasonlóan ő is rámutat arra, hogy nem egy koherens regényről van szó, hanem remek "nekirugaszkodások" sorozatairól. Örömmel nyugtázza, hogy a kezdeti "szó-bombasztoktól" megszabadult, de nehezményezi a hamis csengésű "tett-bombasztokat", melyek a legjobban kidolgozott jelenetek hatásait is megsemmisíthetik. "A leghamisabb hangok mellett a legtisztábbak s a kettő alapjában mégis ugyanaz. Szén és gyémánt." Egy rossz regényíró s egy verbeli költő marakodik ebben a regényben — összegezi az elmondottakat, majd hozzáteszi: "jól-esik egy író látni, aki nem mint etnográfus, hanem mint ember hajol vissza a maga fájdalmas, sors-vert közösségére."

A későbbiekben is ez a kettős értékelés (az "igen, de"-kategóriájú, melyben az "igen" és a "de" egyforma jelentőséggel bír) figyelhető meg a kortársak részéről, ami azt jelenti egyrészt, hogy imponáló tehetsége rabul ejtette a józanabb elméket is, de másrészt soha nem diadalmaskodott hiánytalanul fölöttük. A *Jézusfaragó emberben* önmaga által felállított mérce alatt maradt később, mert nem követte hősét a végső konklúzió levonásában, nem vállalta a "halált" az elveiért. Ha a közönség meg a kritika túl szigorúaknak, túl "fárasztóknak" találta a "krisztusait", akkor ő enyhített a vonásokon, felszinkelt a viaszarca egy kis "rózsaszínt" is, súlyosan vétkesve önnön lelkiismerete és a benne bizakodók ellen. Ezt vette észre és alkalmazta teljesen elhibázottan, mint egyetlen kritikai szempontot KÁDÁR ERZSÉBET a *Nyugatban* megjelent *Három erdélyi író* című írásában. "Most, hogy megjelent tizedik új kötete (ti. a Nyíróé, a sz.m.) — írja a szerző — már tisztán látjuk: mind a tíznek csak egy lelke van. S ez az egy is a sikeré. A közönségé. A minél nagyobb sikeré, a minél félelmetesebb tömegű közönségé." Néhány sorral odébb pedig merésznék tűnő vállalkozásba fog: "Nézzünk egyszer a Nyíró-titok arcába. Miért olyan népszerű ez az író?" És diadalmasan vágja az olvasó szeme közé, mint megkontrázhatatlan kártyalapokat a felismerést: 1. azért, mert Nyíró olcsón, tetszetősen és kis adagokban találja mindazt, ami "szép, nagy, ősi" 2. mert a nagyközönség, akárcsak Mikszáth idején, ma is titkon rajong az anekdotáért (székelyül: góbéságokért) 3. az olvasók nem vették észre, hogy a híres Nyíró-epizódok tulajdonképpen unalmasak, erőtlének. Végül pedig csípőre tett kézzel bejelenti: "ez

Nyíró sikere". Ám ez a válasz nem arra válasz, hogy mi Nyíró sikerének a titka, hanem arra, hogy mi irritálja igazából a szerzőt Nyíró esetében. És ez valóban: a siker. Mintha az "igazi" író fő ismertetőjele a sikertelenség lenne. A felállított hipotézisekről már első látásra kitetszik, hogy nem magukat a műveket, hanem ezeknek az olvasókra tett hatását vizsgálják. Az olvasók alatt pedig a "széles publikum" értendő, azt nem firtatja, hogy mivel vívta ki a szakmabeliek elismerését. (Hacsak nem vádolható azzal többek közt Németh László is, hogy rajong az anekdotáért, az olcsó, tetszetős tálalásért és holmi unalmas, erőltetett Nyíró-epizódokért...) Ennél sokkal objektívebb és élességében is elfogadhatóbb Schöpfung Aladár *Nyugat*beli kritikája Nyíró *Az új haza* című színművéről. "Meg kell állapítanunk — mondja a szerző —, hogy *Az új hazában* a naiv hatásvadászatnak olyan kirívó példáját látjuk, amelyről azt hittük, már rég száműzve van a színpadról s csak a ponyvában talál még bűvőhelyre. (...) Valóságos bűnhalmazat ez, a rémdramai elemek torlódása. Nem szabad elnézően szólni róla. Visszaveti az irodalmi ízlést jó egy évszázaddal. (...) Mélységesen sajnáljuk, hogy Nyíró, akinek mégis van írói márkája, ennyire lesüllyesztette a saját színvonalát." De hiszen már Tamási Áron megmondta annak idején, hogy ha egy idegenből jönnek a kezébe adnák a *Jézusfaragó embert* és megmutatnák a *Júlia szép leányt*, azt hinné, hogy "veszedelmes félrevezető országba került". Nyíró drámai próbálkozásai arra mindenképp jók voltak, hogy nyilvánvalóvá tegyék: az ő igazi birodalmát a nyelv, a novellákban és a regényekben is utánozhatatlanul megszólaltatott, mély zengésű nyelv jelenti és nem (a drámaiban egyébként létfontosságú) cselekmény-komponálás. Remekművei is akkor születnek igazából, amikor a líra, a balladák nyelve előzőlni a prózai kereteket és magával sodor mindent, míg a neki alárendelt cselekmény csak itt-ott bukkan fel, mint ársodorta farönk, éppen jelezve, hogy valami történt valahol, de igazából ez most nem fontos. A drámaiságot a nyírói nyelvezet nem keresi, magában hordja.

Ami az utókor Nyíró-értékelőit illeti, ők kissé visszafogottabban kritikáikkal, s talán az egy magyar irodalomtörténetet kivéve, főként életművének a pozitívumait igyekeznek hangsúlyozni. Hazai berkekben csak a nyolcvanas évek vége felé következett be az, amit úgy is nevezhetünk, hogy "Nyíró-renaisszánsz" (a

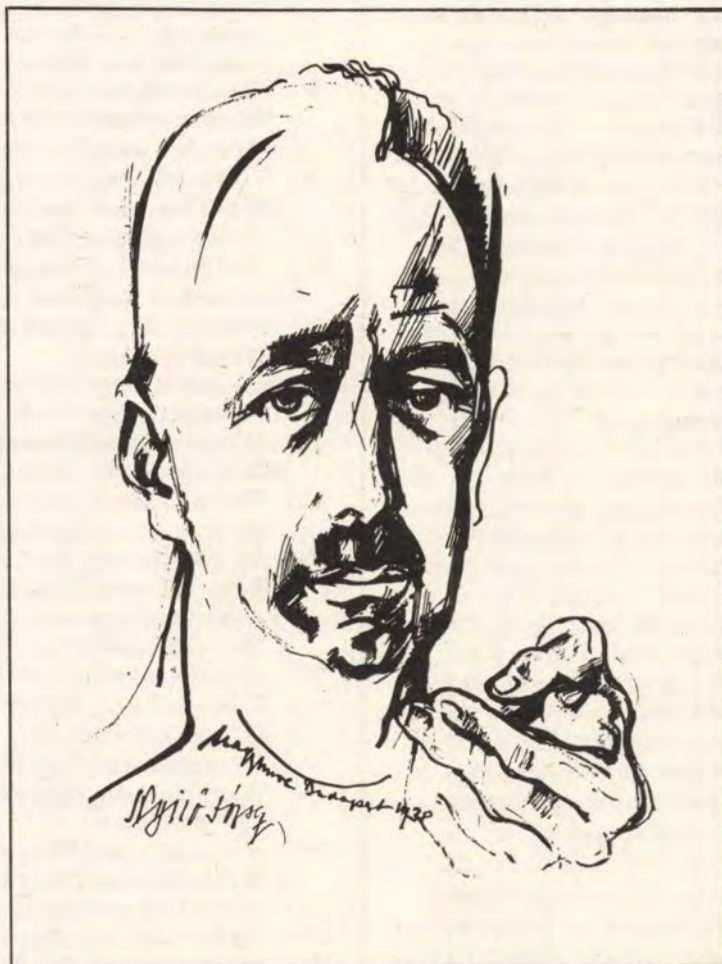
debreceni Csokonai Kiadó vállalta az összes művek újrakiadását), és a tilalmak idején elhallgatott életműnek különböző folyóiratokban elszórtan megjelenő cikkek próbálnak (igaz: gyakran elfogultan) igazságot szolgáltatni, valamiképpen törleszteni az adósságból. Jellemző, hogy elsőként a *Hunnia Füzete* csap le a témára és igyekszik az író a maga céljainak kisajátítani. Az itt közlított írások (*Küzdelem a halállal*, *Üzenet a külföldi magyarsághoz*) nem irodalmi jellegűek, csupán dokumentum-értékűek. A súlyosan beteg író emigrációbeli lelki állapotáról tanúskodnak, arról, hogy Nyíró nem tudott és nem is akart igazából beilleszkedni az idegen környezetbe és igazi sorscsapásként élte meg elszakított-ságát attól a földtől és néptől,

kereszteket ácsolunk még kisgyermekünk vállára is... Ez is egyik fokozata a magyarság megrázó drámájának (...) és sokmillió apró sorstragédiából könnyen összetevődik az ország végzete." Ezt az egy témát ragozza az emigrációban született két regény és két drámai kísérlet is (*Imre, az emberek!*, *Zöld csillag*, *A megfeszített*, *A próféta*). Külföldi éveinek RÓNAI ZOLTÁN szentel hosszabb tanulmányt a *Tiszatájban*, s megjegyzi, hogy Nyíró Jézus Krisztus passiója is "hazája és népe kálváriájára emlékezteti, ahhoz akar erőt és vigasztalást találni", igaz: "manapság talán túlünk távol eső módon". Ugyancsak a *Tiszatájban* FÁBIÁN ERNŐ egy terjedelmes tanulmányt tesz közzé, melyben egyrészt lesújtóan szól a hivatalos

várba. Mert a parasztságban van a magyarság egyetlen menedéke, az egyetlen jövő.") nem tekintette üres szóbeszédnek, hanem a megmaradás egyetlen társadalmi biztosítékának. (...) Művészileg az *identitásmodell*jét benne (ti. a magyar parasztságban, a sz. m.) lehetett a teljesség igényének alapjegyeiben megformálni. E feladatot végezte Nyíró és még kifejezőbben, a félresiklások korrekciójával Tamási Áron." FÁBIÁN alapos részletességgel járja körül a Nyíró-életművet és érvényes megállapításokkal járul hozzá annak értékeléséhez, illetve a korábbi értékelések korrekciójához. Megállapítja, hogy íásaiban a székelyleg dominál: a sajátos ésszjárás, életmód, fordulatok, képekben gazdag nyelv, hagyományoktól vezérelt, belsőleg vezérelt élet. "Ezeknek az érzéseknek az írói rajzában bontotta ki Nyíró modanivalójának lényegét, a természet rendjével és önmagával viszonylagos összhangban, de mégis állandó küzdelemben élő ember arcát önmagáért és másokért."

Továbbá: "Nyíró a régi székelyleg nem keresztény néphit és hagyományokat is felhasználta sajátos ember- és világszemléletének írói ábrázolásában." Kiemeli, hogy a "fesztelen folyamatossággal jobboldalinak titulált" Nyíró íásaiban nem hódolt az idegengyűlöletnek, annak ellenére, hogy a korabeli sajtó tele volt a zsidók és a kisebbségek elleni türelmetlenség szításával. (Ehhez csak azt tehetjük hozzá, hogy a *Néma küzdelem* bizonyos passzusai némiképp elmentmondanak FÁBIÁN ERNŐ megállapításának. Egyrészt a román-magyar ellentét, szembenállás sémájára épített regényben a magyarság játssza az ártatlan, becsületes és kisemmizett pozitív (kollektív) hős hálás szerepét, szemben a bosszúsomjas, jöteteiben is alattomos hátsó szándékoktól vezérelt románsággal, másrészt az olyan passzusok, mint: "A szétszórt, egymástól távol eső román falvak egyelőre még a völgy túlsó oldalán verődtek össze a fatemplomok körül. Kezdetleges, vályogból vert, kékre mázolt kunyhók tenyérnyi ablakokkal, trágyával kevert agyagpadlóval, magas, fekete gombás szalmatetőkkal, rekedt kutyákkal. A vesszőből körbefont ólakban néhány sovány barom, rideg kócos malac fázik a saját piszkában és a házak bűdös füstje megszorult a völgyben. (...) Ha baj van, veszedelem támad, vagy az istennyi út be, hirtelen vissza-keresztet vetnek magukra és azzal el is múlik a gonosz.

>>>>> folytatás a 16. oldalon



Nagy Imre rajza Nyíró Józsefről

melynek annak idején örökre elkötelezte magát. A hazafiság vallássá lényegül át benne, Ovidiusként Sierrák lejtőin és csak "visszafelé él", a múlt tanulságait kutatja, leltározza, anélkül, hogy az új léthelyzet új írói attitűdöt is eredményezne, mely esetleg új korszakhatárt jelentene életművében, stílusában. Nemcsak ereje, de indíttatása sincs arra, hogy szemléletét felülvizsgálja, megreformálja. Ehelyett rögeszmeként járja körül újra és újra azt, amit ő a "magyarság sorstragédiájának" nevez: "Verekszünk, egymást marjuk, zuhanunk, kétségbeesünk és nehéz

irodalomtörténet Nyíró-fejezetéről, másrészt mélyebb próbál hatolni a nyírói életmű motivációs hátterébe, és azt kutatja: ki és hogyan hatott gondolkodásmódjára, írásművészetére. E hatástörténeti kutatás eredményeképpen a következőket állapítja meg: "Nyíró és Tamási írásművészet és gondolkodása elképzelhetetlen Ady Endre és Szabó Dezső ideológiai forradalma nélkül. Különösen Szabó Dezső hatására fordultak a népi-nemzeti jelleg művészi megjelenítése felé. (...) Nyíró Bőjthe János kerek mondatát ('a parasztságba építem be magamat mint egy bevehetetlen

>>>>> folytatás a 15. oldalról

Csak a bosszút őrzi meg feledés nélkül. Addig egykedvűen ülnek a vackukon, arcukon nő a szőr." Nem biztos, hogy az objektív, elfogulatlan románság-"image" tökéletes mintapéldái, mint ahogy az sem biztos, hogy ilyen alapálásból és ilyen előítéletekkel közeledve egy idegen kultúrához, megérthetjük annak lényegét, magunkévá tehetjük láthatatlan rezdüléseit, ergo: érvényes kijelentéseket tehetünk róla. Egyébként a *Madéfalvi veszedelemből* kirajzolódó szépség-kép körül sincs minden a rendjén... Ezzel szemben az is tény, hogy a legjobb írásai a humán értékek, az emberi sorsközösség érzései dominálnak és f ő k é n t ez jellemzi Nyíró. Ám vétenénk az igazság ellen, ha ezt kizárólagosnak tekintenénk és emberi fogyatkozásait ellepleznénk.

Két történelmi regényről szólva (*Sibói bölény*, *Madéfalvi veszedelem*) csak pozitívumait emeli ki, a történelmi hitelesség és az érzelmi hozzáállás kritériumait alkalmazva rájuk. Arról nem szól, hogy mindkettő kissé túlhaladott volt már a maga korában és Jókai meg Dumas olvasmányélményeket aktivizál(t) az olvasóban. Erre pedig nem mentesség sem a téma monumentalitása, sem az hogy a "siculicidumról azóta sem írtak jobb regényt." Ennél sokkal jelentősebb Fábián ama megállapítása, melyet egy Heidegger-tanulmány kapcsán tesz: "A természet közelségében élő paraszttól távol áll az urbanisztikus korszak emberére jellemző reflexió. A léthez való visszatérés elképzelhetetlen a földhöz, a természethez való visszatérés nélkül. Nyíró novellaalakjai természetességük, tösgyökerességük révén tekinthetők a "lét pásztora"-nak ("Hirts des Slins"). NAGY PÁL-nak a *Látóban* közzétett írása (*Nyíró, a novellista*) tulajdonképpen az író pályájának és a már általunk is említett kortárs-értékelések vázlatos áttekintése. Ezek közül a Várkonyi Nándorét emelnénk ki, aki a következőket írja: "novelláiban van valami látnoki, tragédiákat sugalmazó erő, nagyszabású mozdulatokban nyilatkozó pátosz; úgy hatnak, mint rapszodikusán kiszaggatott részei egy sötéten fojtó életnek: az erdélyi magyarság életének." BEKE GYÖRGY a *Könyvilágban* *Süllyedő szörnyvilág* címen ír ismertetést a *Néma küzdelemről*. Megállapítja, hogy a mű szociológiai rajzát adja az erdélyi magyar szörnyvilágnak, s mint ilyen Földes Károly szociológiai felméréseire (*Szörnymisszió*, 1934), gróf Bethlen György 1848-as naplójára és hiteles román for-

rásokra (hogy melyek azok, azt nem említi) támaszkodik. "A nemzeti egymásnak feszülések mellett ott izzanak a regényben az osztályellentétek, amelyeket ezúttal egyféle utópisztikus társadalmi reformmal szeretne feloldani." Arra is figyelmeztet, hogy a "székely világ írója" ezúttal ugyan más tájegység embereinek a sorsáról szól, de "akkor is a székelyekre gondol, őket félti attól, hogy az ijesztő mezőségi sorvadás elérheti a szülőföldjét is." Ezzel akaratlanul is a példázat szintjére süllyeszti le a regényt, melynek elsősorban a referenciája a fontos, az üzenet, amelyet hordoznia kell, de úgy, hogy jól látható legyen, valahogy rejtve ne maradjon. Ismerjük tehát az üzenet küldőjét, az üzenet vevőjét és lényegét is, csak éppen az marad szerényen háttérbe húzódva, mintegy saját jelentéktelenségének tudatában, ami hordozza: maga az irodalom. A mai magyar olvasó — zárja a cikkét Beke György — "szorongó lélekkel gondol arra, hogy Nyíró jóslata vésszesen beteljesedett az utóbbi negyvenöt esztendő alatt Erdély magyar szörvényaiban."

Befejezésképpen azonosíthatjuk azokat a kulcsfogalmakat, melyek Nyíró szinte minden kompetens értékelőjénél előfordultak, s melyek valóban nélkülözhetetlenek az életmű elemzéséhez: székelység, tragikum, természet, ballada, líra, nyelv, pátosz, retorika, töredezettség stb. A felsorolás nem hierarchizálás kíván lenni, csupán egyszerű számbavétel. A magunk során még sűrűn fogunk apellálni ezen fogalmakhoz, hiszen a következő fejezetben — többek közt — a nyírói nyelvet, stílust, világképet fogjuk vizsgálni az *Isten igájában* című regénynek az értelmezése folyamán.

(folytatjuk)

Jelen írás bevezető része:
Szempontok az erdélyi magyar irodalom megközelítéséhez. *Helikon* (Serény Múmia), 1995. 20. sz.



Bartha Árpád: Tó



Júliusi évfordulók

- 1 - 100 éve halt meg Harriet Beecher-Stowe amerikai író
- 50 éve halt meg Liudas Gira litván költő
- 2 - 160 éve halt meg Cesare Arici olasz költő
- 70 éve született Octavian Paler román író
- 430 éve született Nostradamus francia költő
- 3 - 20 éve halt meg Alexandru Bistriteanu román író
- 70 éve született Stefan Gheorghiu román író
- 4 - 60 éve született Bartis Ferenc romániai magyar író
- 320 éve született José de Cañizares spanyol író
- 5 - 30 éve halt meg Berda József magyar költő
- 6 - 350 éve született Gottfried Wilhelm Leibniz német filozófus
- 7 - 40 éve halt meg Gottfried Benn német költő
- 50 éve halt meg Büchler Pál romániai magyar filológus
- 60 éve halt meg Oswald Spengler német filozófus
- 8 - 375 éve született Jean de La Fontaine francia költő
- 90 éve született Látó Anna romániai magyar író
- 40 éve halt meg Giovanni Papini olasz író
- 9 - 40 éve halt meg Erdős Renée magyar író
- 300 éve halt meg Wacław Potocki lengyel költő
- 10 - 30 éve halt meg Gafar Guljan üzbég költő
- 11 - 100 éve halt meg Ernst Curtius német filológus
- 140 éve halt meg Josef Kajetan Tyl cseh író
- 12 - 460 éve halt meg Desiderius Erasmus holland humanista
- 60 éve halt meg Gaál Mózes magyar író
- 120 éve született Ivan Kraskó szlovák költő
- 13 - 180 éve született Gustav Freytag német író
- 620 éve született Li Csang-csi kínai költő
- 14 - 70 éve született Bede Anna magyar költő
- 80 éve született Natalia Ginzburg olasz író
- 15 - 125 éve halt meg Ján Chalupka szlovák író
- 75 éve halt meg Haraszi Gyula magyar irodalomtörténész
- 125 éve született Ugo Ojetti olasz író
- 16 - 110 éve született Pierre Benoit francia író
- 100 éve halt meg Edmond Goncourt francia író
- 17 - 1475 éve halt meg Magnus Felix Ennodius római író
- 80 éve született Nagy Jenő romániai magyar etnográfus
- 180 éve halt meg Richard Brinsley Sheridan angol drámaíró
- 18 - 60 éve halt meg Maxim Gorkij orosz író
- 240 éve halt meg Pieter Langendijk holland költő
- 19 - 40 éve halt meg Babay József magyar író
- 20 - 100 éve született Bitay Árpád romániai magyar történész
- 21 - 200 éve halt meg Robert Burns skót költő
- 125 éve született Guglielmo Ferrero olasz történész
- 180 éve halt meg Gavril Romanovics Gyerzsavin orosz költő
- 22 - 10 éve halt meg Illés Endre magyar író
- 23 - 20 éve halt meg Paul Morand francia író
- 25 éve halt meg Iulia Soare román író
- 24 - 100 éve halt meg József Rogosz lengyel író
- 25 - 370 éve született Geeraert Brandt holland író
- 120 éve született Mihai Codreanu román költő
- 26 - 20 éve halt meg Dominic Stanca román író
- 140 éve született George Bernard Shaw angol író
- 27 - 30 éve halt meg Ion Muslea román folklorista
- 28 - 160 éve született Emmanuel Roidisz görög író
- 29 - 210 éve halt meg Giovanni Battista Roverti olasz író
- 30 - 25 éve halt meg Devecseri Gábor magyar költő
- 225 éve halt meg Thomas Gray angol költő
- 31 - 150 éve született Meltzl Hugó magyar irodalomtörténész
- 60 éve született Sigmond István romániai magyar író

BUSTYA ENDRE

ERDÉLY HÉT KÁLVINISTA KOLLÉGIUMA

2. Gyulafehérvár — Nagyenyed

A reformáció erdélyi térhódítása nyomán a régi egyházi, kolostori iskolák elnéptelenedtek, s nagy részük megszűnt. A rendek törekvése az volt, hogy a megüresedett helyiségekbe protestáns iskolákat telepítsenek.

A török Porta biztatására, amely így akarta biztosítani Erdély fölötti hatalmát, illetve befolyását, Fráter György (1482-1551) halála után Szapolyai János király özvegye, Izabella (1519-1559) királyné 1556. október 22-én fiával, János Zsigmonddal bevonult Kolozsvárra, s fia, a tizenhat éves János Zsigmond (1540-1571) nevében átvette az uralmat. A rendek számára annyira sürgős volt a protestáns iskolák létesítése, hogy már az 1556. november 25.-december 7. között megtartott országgyűlésen keresztülvitték, hogy Kolozsváron és Marosvásárhelyt egy-egy kolostort iskolahelyiségekül jelöljenek ki. Izabella elvileg elfogadta a rendek előterjesztését, s "annyiba beleegyezett, hogyha a káptalanok úgyge eldől, állíttassanak föl iskolák a kolozsvári és vásárhelyi klastromokból". 1557-ben, a február 6-15-i partiális gyűlésen újból sürgetik Izabellát, hogy — előbb tett nyilatkozata alapján — a barátok kiűzése után megürült klastromokat iskolákká alakítsa. Most a királyné beváltja ígéretét, s az említett kolozsvári és vásárhelyi két klastromot átengedi iskolahelyiségeknek.

Izabella visszatéréseével a török pártfogás alatt élő Erdély Magyarországtól való különválása véglegessé vált, s 1559-ben bekövetkezett halála után, amikor János Zsigmond maga vette át az uralmat, még jobban megszilárdult Erdély különállása a királyi Magyarországtól, s 1570-ben a speyeri egyezményben lemondva a királyi címről, Erdély önálló fejedelemséggé vált, s János Zsigmond hivatalosan is felvette a fejedelmi címet. Az erdélyi iskolaügynek kétségtelenül egyik legbőkezűbb pártfogója lévén, a kolozsvári és a marosvásárhelyi iskola mellett Gyulafehérváron és Nagyenyeden is létesített protestáns tanodát. Az így létesített iskolák eredetileg mint ún. "kisiskolák" (schola particula) működtek. Bethlen Gábor (1580-1629), bár ő maga nem részesült oly alapos tudományos képzésben, mint legtöbb elődje, de szellemi érdeklődése, egyházának szeretete s nem utolsósorban népe jövőjére gondoló államférfiúi bölcsessége mindvégig előtérben tartotta az erdélyi művelődés ügyét. Remélte, hogy az ő maga kálvinista Erdélyében sikerül végre a társadalom minden rétegét átható iskolákat — köztük egy valóságos akadémiát — létesítenie.

Fejedelemsége (1613-1629) elejétől kezdve minden erejével igyekezett előmozdítani az erdélyi ifjak külföldi egyetemi tanulmányait, számos tehetséges ifjút segítve a német, holland és angol protestáns egyetemekre. Iskolafejlesztő és alapító buzgalmára jellemző, hogy nem kevesebb mint 12 iskola történetében öröközte meg nevét; ezek: a kassai, debreceni, váradi, huszti, nagybányai, nagyszombati, dési, kolozsvári, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, enyedi és gyulafehérvári protestáns iskolák.

Legszemélyesebb s legnagyobb hatású kulturális alkotása a gyulafehérvári kollégium, amelyet a kolozsvári országgyűlés határozata alapján 1622. május 1-én létesített. Maga a marosillyei születésű Bethlen Gábor is a gyulafehérvári iskolában nyerte első kiképzését, talán tanulóéveinek kedves emléke is befolyásolta elhatározásában: hogy nem Kolozsvárra, hanem Gyulafehérvárra esett a választása; ez mindenesetre arra vall, hogy fejedelmi

dett, és I. Rákóczi György (1593-1648) fejedelemsége (1630-1648) idején befejezett épülete a gyulafehérvári vár főkapujától jobbra épült fel, s a kettős udvarú, emeletes, négyszögű épület — amelyet később katonai laktanyául használtak, s új rendeltetésének megfelelően átalakítottak — ma is fennáll. Ebben működött az intézet 1658-ig: öt középosztállyal, háromévi filozófiai tanfolyammal és a kollégium rendeltetését betetőző teológiai tanszékekkel.

1658-ban II. Rákóczi György (1621-1660) szerencsétlen lengyelországi hadjárata Erdélyre vonta a szultán haragját. A beküldött tatárhorda benyomult Gyulafehérvárra is, ahol dúlásának-pusztításának Bethlen könyvtára és kollégiuma is áldozatul esett. Az ifjúság maradványa — 35 diák — Kolozsvárra menekült.

I. Apafi Mihály (1632-1690), miután a Porta 1661-ben fejedelemségre választotta, 1662-ben úgy rendelkezett, hogy az intézetet Nagyenyedre, ott fekvő birtokainak központjába telepítsék. Az Enyedre te-

később (1811-től) egy másik már némi orvosi ismereteket tanít.

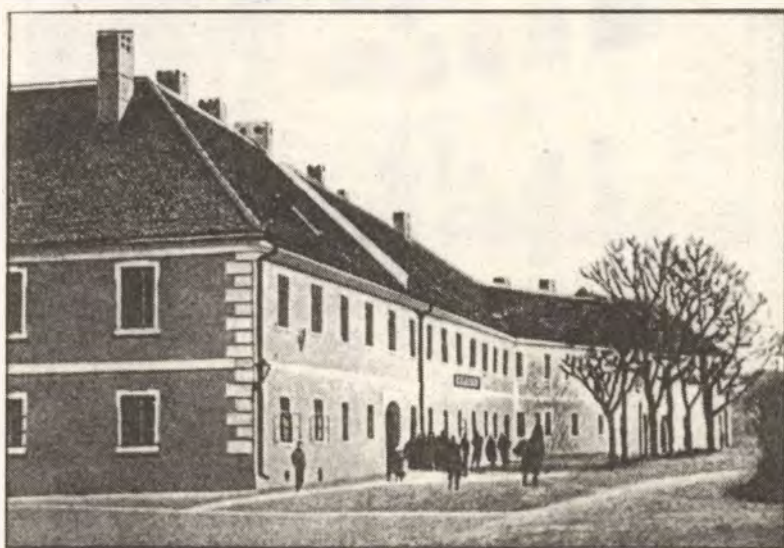
Az intézet fejlődése-gyapardása a Széchenyi-korszakban tett nagyobb lendületet. A régebbi épületek mellé 1827-1836. között hatalmas kétemeletes új épületet emeltek. Könyvtárának s egyéb gyűjteményeinek gazdagsága országos hírűvé vált. Ezt a fölfelé ívelő korszakot törte derékba az 1849. január 8-i román betörés, amikor a védtelen várost éjjel orvul megtámadva teljesen kirabolták s felégették, lakói közül hat-hétszázat a legkegyetlenebb módon legyilkoltak, az életben maradtak pedig kénytelenek voltak a leghidegebb éjben ruhátlanul menekülni. Ekkor pusztult el az erdélyi református egyház 1589-ből elkezdett okleveleivel kezdődő felgyűlt teljes leltára, számos műemlékével és történelmi ereklyéivel. A kollégiumot is hatalmas károk érték: legregibb, Apafi-kori épülete használhatatlan dűledékké vált. Természetráji kincsei, felbecsülhetetlen értékű éremtára, unikumokban, kéziratokban és régi magyar nyomtatványokban gazdag könyvtára vált a rabló és romboló gyűjtögetők kezének áldozatul. Még házilag kezelt birtokainak gazdasági felszerelése is megsemmisültek.

A romok közt, 1849 őszén Vajna Antal paedagogarcha megnyitja a IV. osztályt: 8 tanulóval; 1858-ig rendre helyreáll a nyolc gimnázialis osztály; 1862-ig a kollégium teológiai tanárai a Kolozsvárott berendezett lelkészképzőben tanítanak. Közben, 1858-ban az egyházkerület egy kezdetleges néptanító-képzőt állít Enyeden, amely csak két évtized múlva nyer szervezettebb alakot. 1862-ben jogtanárt is választanak Enyedre, s a kétéves jogi tanfolyam fölébe visszaállítják a kétévi teológiai képzést. 1868-ban azonban megszűnik a jogtanítás, s ezután a gimnáziumi rendszer szerint érett ifjak, akik lelkészi pályára készülnek, egyévi filozófiai előkészítés után hároméves teológiai folyamatra bocsáttatnak, míg végül 1875-ben — közvetlenül a nyolcosztályos gimnázium fölé — a lelkészképzésre négyéves önálló akadémiai tanfolyamot létesítenek. Ez utóbbi átalakulást az egyházkerületben erős küzdelmek vezették be: fölmerült ugyanis, hogy a teológiai akadémiát ne helyezzék-e át Enyedről Kolozsvárra. Ez nem sokkal később, a kolozsvári református teológiai fakultás létrehozatala után végül mégiscsak bekövetkezett 1895-ben.

A gimnázium rendes tanári székeinek száma viszont hárommal szaporodott, s az Apafi-kori épület utolsó maradványainak lebontásával 1893-1895. között díszes új épületszárnyat sikerült emelni: a kollégium jelenleg is meglevő főépületét.

*

>>>>> folytatás a 18. oldalon



A gyulafehérvári kollégium épülete

székhelyén, közvetlen közlőről akarta szemmel kísérni a tervbe vett főiskola kibontakozását. A jeles magyar tanítók (Kereszturi Pál, Geleji Katona István és Csulai György) mellé külföldről is toborozott tudósokat: Opitz Márton, Alsted János Henrik, Bisterfeld János Henrik és Piscator Lajos Fülöp heidelbergi teológiai tanár voltak az illusztris idegenek. Az iskola vezetését magyar emberre: Kereszturi Pálra bízta. Kereszturi volt a Bethlen-kollégium első igazgatója, vagy — akkori elnevezéssel — "főiskolamestere", akinek két legkiválóbb tanítványa Apáczai Csere János és Bethlen Miklós erdélyi kancellár.

Halála évében (1629) az intézetről tőkepenz-adománnyal, nagy terjedelmű kiváltságos birtokok s bő jövedelmek donációjával gondoskodott. A kollégiumnak az alapító fejedelem életében megkez-

lepített intézet a fejedelmek támogatásával lassan-lassan fokozatosan fejlődött. Az 1780-as évekig rendszerint három professzora volt: a teológiai, a nyelv- és bölcséleti tudományok, valamint a matézis és fizika tanítására; az alsóbb osztályok ifjúságát — a professzorok irányítása mellett — évről évre változó köztanítók s az érettebb tanuló ifjak — mint privatus praeceptorok — oktatták és nevelték. Eleinte összevászárolt polgári házakban helyezték el az intézetet, míg Apafi fejedelemségének utolsó éveiben fel nem épült a nagy, négyszögű, emeletes épület. A XVIII. század végén a régi épület mellé egy újat is emeltek. II. József (1741-1790) uralkodása idején (1780-1790) négy-öt, majd a XIX. század elején hétre szaporodott a professzorok száma; közülük az egyik (1792 után) már jogtudományt, s

>>>>> folytatás a 17. oldalról

A millenniumot követő két évtized folyamán — a többi magyarországi iskolakéhez hasonlóan — az enyedi kollégium is a kor színvonalának megfelelő intézmények sorába emelkedett. Ezt a fejlődést törte meg a trianoni békediktátum, amelyet a létért, a fennmaradás biztosításáért folytatott mindennapos harc időszaka követett. Még kritikusabbá vált az intézet helyzete az 1940-es bécsi döntést követő négy évben, amikor a tanárok katonai szolgálatra történő behívásával, az állandó helyettesítések szükségmegoldására kényszerítéssel igyekezett a rendszer az iskola normális működését ellehetetleníteni. Az 1944, illetve 1945, valamint az 1948-ban bevezetett tanügyi reform közötti "türelmi évek", csak pillanatnyi lélegzetvételt jelentettek az iskola számára. A tanügyi reformot követő megpróbáltatások pedig azonosak voltak Erdély valamennyi magyar iskolájában; a román tannyelvű "tagozatok" bevezetése pedig mindmáig fennálló nehézségeket okoz a nagyenyedi kollégiumban is.

A gyulafehérvár-nagyenyedi kollégium professzorai, valamint tanítványai sorában oly népes azon kiemelkedő személyiségek száma, akik az egyetemes magyar művelődéstörténet legfényesebb nevei között ragyognak, hogy pusztán felsorolásuk külön tanulmányt igényelne. A következőkben tehát csupán néhány kiemelkedő személyiség bemutatására, illetve megemlékezésére szorítkozhatunk.

A gyulafehérvári főiskola egyik legkiemelkedőbb alakja Bisterfeld János Henrik (1605-1655) volt, aki Bethlen Gábor hívására 1629-ben vállalta el a felkínált professzori állást, s — haláláig — huszonhat éven át tanította Gyulafehérvárt a matematikát és a természettudományokat. Egyetemi tanulmányait hazájában, Heidelbergben végezte, de Oxfordban is járt, s így alkalma volt megismerkedni a természetbölcséleti irány akkori úttörője, Bacon kutató módszerével: innen modernebb szellemet hozott a fehérvári főiskolába, ahol természettudományi kísérleteket is folytatott. Az ifjabb Rákóczi György Bisterfeld halálakor, 1655-ben a francia származású, kalandos életű Basire Izsákot hívta meg, a lefejezett I. Károly angol király udvari papját, reábizva egyúttal fia (I. Rákóczi Ferenc) nevelését. II. Rákóczi György ennek a különben is hiányos képzettségű idegennek a kedvéért mellőzte Bisterfeld megüresedett tanszékén Apáczai Csere Jánost, nemzetünknek mindmáig legnagyobb tanítóját, aki Basire fondorlatai miatt 1656-ban kénytelen volt Gyulafehérvárról Kolozsvárra távozni. Basire és Apáczai harca az episcopalis és a presbiteri rendszer közötti választás kérdésé-

ben tört ki. Apáczai meggyőződéses presbiteriánus volt; Basire-nak viszont, az egyházi hierarchia híve lévén, a presbiteri rendszert az angol királyt verpadra juttató independentizmussal ravaszul azonosítva, könnyű volt a megfélemlített fejedelem segítségével vetélytársa fölé kerekednie.

Az erdélyi egyetemi gondolat legnagyobb, s tragikumával mármár szimbolikus jelentőségű hősné tekintethetjük Bethlen Gábor kultúrpolitikájának legmértékesebb leteleményesét, a gyulafehérvári iskola örök büszkeségét, Apáczai Csere Jánost. A kolozsvári és a gyulafehérvári iskola diákja, az utóbbin Bisterfeld kedvenc tanítványa; ő és Alsted érlelik ki benne azon meggyőződését, hogy a Biblia tökéletes megértéséhez csak enciklopédikus tudással lehet eljutni. Mikor 1652 őszén Csulai György püspök visszahívta a fehérvári iskolához, Apáczai előbb Utrechtben kiadta nagy művét, a *Magyar Encyclopa-*

intézet létesítésére, "mely nélkül is nemzet ez föld hátán a miénknél inkább nem szűkölködött". Az első: nevezetes gyulafehérvári székfoglaló beszéde a bölcsesség tanulásáról (*De studio sapientiae*); a második: 1656. november 20-án Kolozsvárt tartott beszéde az iskolák nagyon szükséges voltáról (*Oratio de summa scholarum necessitate*); a harmadik, s a mi szempontunkból legjelentősebb művelődéspolitikai tanulmánya: emlékirata "a magyar nemzetben immár elvégtére egy akadémia föllállításának módja és formája felől", amelyet a rövid kormányzás után dicstelen véget ért Barcsai Ákos (1610-1661) fejedelemhez (1658-1661) intézett 1658-ban, midőn a tatárok és a havaselveiek feldúlták Gyulafehérvárt, s elpusztították Bethlen Gábor főiskoláját. Az erdélyi egyetem e klasszikusan megfogalmazott tervezete azonban még sokáig csak jámbor szándék maradt. Apáczai igyekezete füstbe ment; be kellett érnie azzal, hogy

lőtt területeken házagópótló munkát végez. Műveit alaposság és rendszeresség jellemzi. Protestáns egyháztörténeti művei után történelmi munkák következnek, majd közel húszévi gyűjtőmunka után közreadja az első magyar nyelvű irodalomtörténetet — *Magyar Athenas* (1766) —, melyben mintegy hatszáz magyar íróról számol be.

A nemzetközi keletkutatás Kőrösi Csoma Sándorban nyeri legnagyobb erdélyi képviselőjét. A háromszéki eredetű, szegény családból származó ifjú csak nagy nehézségek árán végezhetette a nagyenyedi főiskolát, hol utóbb köztanító lett a poétikai osztályban. Göttingai tanulmányútjáról, ahol keleti nyelvészeti tanulmányokat végzett, már azzal a szilárd elhatározással tért haza, hogy életét a magyarság őshazája felkutatásának szenteli. Égő tudománysozma ösztönözte, hogy 1819 novemberében útnak induljon, föllelni népe titokzatos bölcsőjét. Egymás után sajátítja el az angol után a szláv, arab, perzsa, majd végül a tibeti nyelveket — nyelvismerete 16 idegen nyelvre terjedt ki —, hősies erőfeszítéssel tör célja felé, hova soha el nem ér. A kiállott nélkülözések és emberfölkötti szenvedések véget vetettek életének, a mocsárláz Dardzsilingban 1842-ben, mielőtt célhoz jutott volna, végzett vele. Hősies erőfeszítéssel iparkodott kitűzött tudományos feladatát megvalósítani; 40 000 szóból álló angol-tibeti szótára és nyelvtana, melyeket az őt útjában támogató angol kormányának készített, megvetette nemcsak a tibeti, hanem az egész kelet-ázsiai kutatás alapját. Kétségtelen, hogy tragikus küzdelme nem volt meddő, fáradsága gyümölcseit azonban csupán az utókor értékesíthette.

És még sorjázhathatók tovább a neveket. A kálvinista teológia legfőbb képviselői (Zágoni Bodola János és Sámuel, Hegedüs Sámuel, valamint a Herepey család többi tagja: Ádám, János és Károly), a nagyenyedi kollégiumban mint a református papképzés erdélyi központjában működtek; Szász Károly püspök, a jeles műfordító is az enyedi kollégium növendéke volt. A filozófiát Kőteles Sámuel európai színvonalon tanította, miközben magyar nyelven tartotta meg filozófiai előadásait, s így az utókor a magyar filozófiai műnyelv egyik megteremtőjét tiszteli benne.

A nagyenyedi Bethlen-kollégium régebbi épülete



diáját, amelyet iskolai kézikönyvnek szánt. Művét itthon teljes részvéltenség fogadta, legfeljebb azt kifogásolták benne, hogy a tekintélyromboló Descartes és a világelforgató Copernicus hívének vallja magát. Apáczai 1653. augusztus 29-én tért haza, egy szombati napon, s e napot teljes életében megbőjtölte. Gyulafehérvárt logikát, retorikát, héber és görög nyelvet tanított, s a latin klasszikusokat magyarázta. Remélte, hogy Bisterfeld után ő, a valóban "doctus doctor", úttörő szakkönyve (*Magyar Logikátka* — Gyulafehérvár, 1654. — és a *Magyar Encyclopaedia*) tudós szerzője kerül a vezető professzori stallumba. Nem így történt, sőt mint veszedelmes presbiteriánusnak csakhamar távoznia is kellett az alsóbb rangú kolozsvári iskolához, ahová a kegyvesztett tanárt Kereszturi Pálnak és az özvegy fejedelemasszonynak, az ugyancsak presbiteriánus Lőránffy Zsuzsannának a közbenjárásával helyezték át. Itt halt meg tüdővészben, 1659. Szilveszter éjszakáján.

Apáczai három tanulmányban fejtette ki a magyar közoktatásügy reformját és terveit egy felsőbb tan-

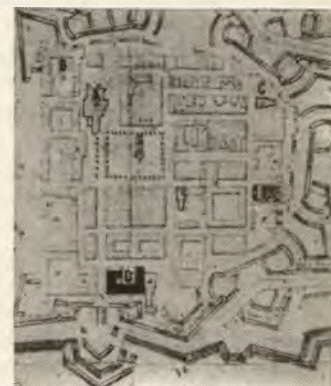
élete hátralevő kevés idejét az elhanyagolt, kevésbé jelentékeny kolozsvári iskola felvirágoztatásának szentelhette.

E kor tudósai között különös figyelmet érdemel Pápai Páriz Ferenc (1649-1716). Orvosi tanulmánya itthon ismertté és becsültté tette nevét. Apafi udvari orvosának hívta meg, nemsokára pedig tanszékhez juttatta. Pápai Páriz Ferenc 36 évig (1680-1716) működött Enyeden mint a görög nyelv, a bölcsélet és természettan tanára. Számos munkája közül latin-magyar és magyar-latin nagyszótára (1708) tette nevét legismertebbé. *Dictionarium* mintegy 150 éven át közhasználatnak örvendett, az egész magyar nyelvtudományra kihatott; számos kiadást ért meg, sőt román nyelvű fordítás is készült belőle.

Az enyedi kollégium tanítványai közül elég megemlítenünk a Bod Péter (1712-1769), valamint a Kőrösi Csoma Sándor (1784-1842) nevét, hogy fogalmat alkothassunk az iskolában folyó nevelő- és oktatómunka minőségéről.

Bod Péter az önmagának kije-

A gyulafehérvári erőd belső tere



KÓDEX —

460 éve halt meg Rotterdami Erasmus

A magyar Erasmus-kutatás legnagyobb mulasztása kétségkívül az, hogy Erasmus publicisztikai munkásságát úgyszólván teljesen figyelmen kívül hagyta. Pedig ez kezdettől fogva magyar érdekeket szolgált, azt lehet mondani, már előbb, mintsem ennek maga Erasmus tudatára ébredt volna. De hosszú éveken át, egyre jobban magára maradva, ő izgatott a legkövetkezetesebben az európai egység mellett, olyan összefogás érdekében, mely ekkor már feltétele lett volna éppen Keletközép-európa töröktől legközvetlenebbül veszélyeztetett pontjai, Magyarország és Lengyelország megmentésének. Erasmus a pápai politika szolgálatában állt? Igen, amikor X. Leó és VI. Hadrianus alatt ez is az európai egységet szolgálta. Előttük Erasmus leplezetlenül kárhoztatta II. Gyula pápa bajkeverő külpolitikáját, és utánuk végletes érzékenységgel szinte egyedül reagált az európai kultúr-szolidaritás hivatásukról megfélekezett hivatalos exponenseinek, elvakult egyházi és világi vezetőknek az európai egységet megbontó s a világpolitikai helyzetet egyre visszavonhatatlanabbul összekuszáló ballépéseire.

Szemelláthatólag éppen II. Gyula pápasága kényszerítette Erasmust a súlyos ellentmondások felismerésére, amelyek az egyház tanítása és a korabeli egyházi élet gyakorlata között jelentkeztek. Ez ellentmondások közül egy sem hatott rá fájdalmasabban, mint az, hogy aki az Egy Akol számára az Egy Pásztor helytartójául rendeltetett, fegyveresen kerülhet szembe keresztény uralkodó keresztény népével. Ez volt a helyzet 1512-ben, amikor II. Gyula pápa, mint a XII. Lajos ellen szervezkedő liga lelke, haddal fenyegette Franciaországot. Londonból írja egy barátjának 1512-ben Erasmus: "Nem lehet kimondani, milyen fájdalmat szerez nekem, hogy a mieink fokról-fokra ebbe a háborúba sodródnak, miután már annyi háború, vagy mondhatnám inkább rablóhadjárat zaklatta őket. Ó bényelvű teológusok, ó néma püspökök, akik az emberek ilyen nyomorúságait szó nélkül tudják nézni." S egy másik levélben ugyanabból az időből a nagy világpolgár, akit annyiszor vádoltak meg közömbösséggel saját hazája iránt, még hozzáteszi aggódó szívvel: "Még jobban fáj, hogy lassanként ezekbe a veszedelmekbe belebonyolódik a mi hazánk, különösen, miután ezt az állandó háborúk nemcsak felzaklatták, hanem már majdnem felemésztették." Őt, a szellem emberét, szinte magánál a háborúnál is jobban megdöbbeníti a szellem közömbös némasága. "Nem tudom szavakkal felérni a fájdalmat, mely lelkemet eltölti, hogy az emberi viszonyok ilyen megzavaródása támadhat, s még hozzá anélkül, hogy valaki is szavát emelné ellene."

Erasmus politikai magatartásának eredendően közép-európai és magyar érdekű irányvonalát mi sem jellemezheti jobban, mint hogy békepolitikája mindjárt kezdetben találkozott a magyar és a lengyel udvar egy közösen kezdeményezett diplomáciai akciójával. Legkiválóbb szövetségesüket majd csak később fogják felfedezni Erasmusban; humanitas-eszményének időszzerű politikai konzekvenciáit ő is éppen ezekkel az eseményekkel kapcsolatban vont le először határozottabban.

Trencsényi-Waldapfel Imre: Erasmus és magyar barátai

— INDEX

PARAMUZIKOLÓGIA 24.

A (meg)alkotott zene

Rendszerint képzelőerőről és alkotókészségről beszélünk. A képzelőkészség szóösszetétel sohasem fordul elő nyelvünkben. Az alkotóerőt gyakran beleszójuk mondatainkba, de például alig beszélünk *teremtőkészségről*. A nyelv mélyrétegében — úgy tűnik — "tudatosan" elválasztjuk egymástól az *alkotás* és *teremtés* folyamatát, fogalmát; az egyikhez a *készséget*, a másikhoz az *erőt* (energiát) társítjuk.

A Világot teremtették, furcsán hangoznék: *a Világot alkották* szókapcsolat. Bolyai János fogalmazásában: "a semmiből egy új világot teremtettem" — szintén a *teremtés* kerül előtérbe.

A zenében is elég éles különbséget teszünk az alkotó és teremtő folyamat között, bár ez a határ (gyakran a felületes fogalmazás miatt) elmosódik. A zeneszerzés tanárnak — és itt a magam gyakorlata jut legelőször eszembe — majd minden pillanatban el kell választania a kettőt egymástól. Már csak azért is, mert az alkotói modelleket, fogásokat, rutin beidőzödések meg lehet tanítani és tanulni, ám a teremtés titkaiba nem tudunk behatolni. Az alkotó tehetség is megoszlik a teremtő erő és a szorgalommal elsajátított tudás között. Haydn önmagáról mondta nagy szerényen: "99% szorgalom, 1% tehetség". Nem láttam leírva a szállóigévé vált Haydn-i mondást, nem tudom, igaz-e, de világosan jelzi azt az általános felfogást, amely szerint a zeneszerzés szorgalommal elsajátítható, és csak idő meg munka kérdése, hogy a zeneszerző remekműveket hozzon létre. Ezért is van, hogy évszázadok óta rendkívüli súlyt helyeznek a zeneszerzésben a tudatos munkára, az állandó javíthatóságra, a tökéletességre — valóságos — kikényszerítésére. És ez a többi művészetben is így van: a TANULTSÁGOT a TEREMTÉS fölé helyezzük. Nem csoda, hogy a 20. századra minden téren úgy

elszaporodtak a spekulatív törekvések.

Miről ismerjük fel a spekulatív zenét?

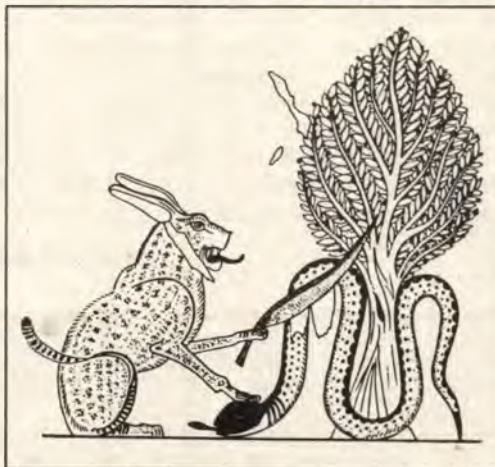
Legelőször talán arról, hogy önszántából lemond az *ihlet*ről, sőt megveti azt. A LOGIKÁT helyezi előtérbe. A logikával együtt jelentkezik a MATEMATIKA. Lesz-e számtanból ZENE? A választ mindnyájan tudjuk: NEM LESZ. Mint ahogyan nem lesz belőle vers, szobor, festmény. Bár a "modern" művészet megpróbálta a matematika-művészet azonoságát igazolni.

A második jellegzetesség, hogy az *alkotott* zene minden egyes hangzáselemet ellenőrzés alá akar vonni: "nincs többé szabad hang", sőt nincs már egyetlen *magára hagyott* hang, ugyanis mindenik hang a zene valamennyi attribútumával immár "fel van ruházva" (a kottában millió jel burjánzik!). Nem véletlenül esik szó olyan gyakran a kontrollált improvizációról, aleatoriáról. Az ellenőrzést már régen számítógépek vették át a zenében is.

Harmadszor pedig a zene érzelmi kiürülésének folyamata jelzi: nem teremtett, hanem *alkotott* (kikényszerített!) folyamatról van szó. Itt elég csak a közömbös vagy szándékosan figyelemelterelő címekre utalnunk; az esetek többségében semmi közük sincs a zenei tartalomhoz — hiszen ilyen tartalom nincs is. A fragmentik, szegmentik és társaik korát éljük.

Az *alkotott* zene olyannyira eluralkodta a 20. századi zenepiacot, hogy érdemes elgondolkodni azon: milyen folyamat megy végbe a háttérben? A művészi "terméket" a művész más, többdimenziójú világból dekodifikálja. Úgy működik, mint egy rádió vevőkészülék: beállítja magát az általa használt hullámsávok valamelyikére és veszi a távolról érkező jeleket. Ha kitűnő a "készüléke", a jelek felerősödnek. Könnyen átírhatók földi jelekre, és így kevés a törlesztés, a módosítás. Prototípus: MOZART, SCHUBERT stb. Ha a "fentről" érkező jelek gyengén vehetők, hiányosak, ha hosszú időre félbeszakad a "vétél", a hiányokat *megfejtéssel*, kikövetkeztetéssel, a már ismert adatok, minták felhasználásával kell pótolni. Ezt nevezzük *megalkotott zenének*.

TERÉNYI EDE



HOL-

Az RMDSz Figyelő címmel kiadott közlönyéből (1. évfolyam 2. szám) idézzük, az általános önkormányzati program művelődésre vonatkozó fejezetéből: "magyar többségű vidékeken az RMDSz elvárja polgármestereitől, hogy járuljanak hozzá a romániai magyar nemzeti közösség kapcsolatainak kialakításához, az egyetemes magyar művelődési élettel — beleértve a külföldi és a magyar nemzeti kisebbségek intézményeit. Szükségesnek tartja a települések magyar elnevezésének, a magyar közösség emlék- és kegyhelyei eredeti megnevezésének és feliratainak visszaállítását, illetve használatát. Az utcanevek tükrözik a település történelmi múltját is. Ünnepeken és összejöveteleiken a nemzeti közösségek használhassák az állami mellett, nemzeti jelképeiket is."

Május 28-án Kolozsváron az EME székházában Domokos Géza találkozott olvasóival *Esély* című könyve első kötetének megjelenése alkalmával. A könyvet Egyed Péter mutatta be a nagyszámú közönségnek.



Május 31-én kezdődött a *Corvineum Alapítvány II. Pimpimparé gyermekfesztiválja*. A Zeneakadémia Stúdiótermében hangverseny volt *Vermes Páter emlékére*. Június 1-én a Györkös Mátyi Emlékházban *In memoriam Szilágyi Domokos* címmel rendezvényre került sor, majd Pimpimparé nagyvásár zajlott a Farkas utcai református templom romkertjében.

Kolozsváron június 4-én a Szent Mihály plébánia udvarán ünnepélyes tárlatmegnyitón mutatták be Szervátiusz Jenő és Szervátiusz Tibor azon alkotásait, melyeket az egyházközség a két szobrászművész adományaként őriz.

Harminc éve halt meg Tamási Áron; május 27-én az író farkaslaki sírjánál Farkas Árpád, Székelyudvarhelyen Dávid Gyula beszélt; utána irodalmi est volt a Tamási Áron Líceum dísztermében.

Perspektiva címen már az I. évfolyam 9. számánál tart a KMDSZ hetilapja, melyet eleven szellem, jó humorérzék, egészséges ironia és önironia jellemez.

A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság kiadta évkönyvét, az elmúlt évek művelődési eseményeiről. A Társaság 1996. májusi programja közt szerepel Halász Anna előadása a 100 éves, illetve 10000 éves filmről, Gálfalvi Zoltán a romániai magyar PEN Klubról, a Memoria Természet-Tudomány, Sajtóklub sorozatban.

A Györkös-Mátyi Emlékházban május 27-én találkozott barátaival és olvasóival Bárdos B. Arthúr egykor Kolozsváron, ma Dortmundban élő költő. A költő új kötetét Fodor Sándor mutatta be.

Heim András nyerte a VI. országos könyvkiállítás (Salonul National de Carti) grafikai díját azokért a műveikért, amelyek L. A. S. Ant. című kötetét illusztrálják.

Az idei Szabédi Napokat a 70 éves Korunk jegyében tartották május 23-24-én, tudományos ülésszakkal, melyen résztvett Pomogáts Béla, Láng Gusztáv, Kántor Lajos, Bányai János, Poszler György, Horváth Andor, budapesti, újvidéki, kolozsvári előadók és vendégek; koszorúzással a Házsongárdban és megemlékező műsorral Mezőszabédon, ahol közreműködött a marosvásárhelyi Bernády Kórus, és elhangzott KAF erre az alkalomra írott költeménye is.

Nagybányán június 14–15-én ünnepelték a Művésztelep és Felsőiskola megalakulásának 100. évfordulóját. A rendezvényen az egykori Ferenczy, későbbi Mikola-ház falán a neves nagybányai művészcsalád emlékét megőrző táblát helyeztek el.

-MI

Az egészséget akartam

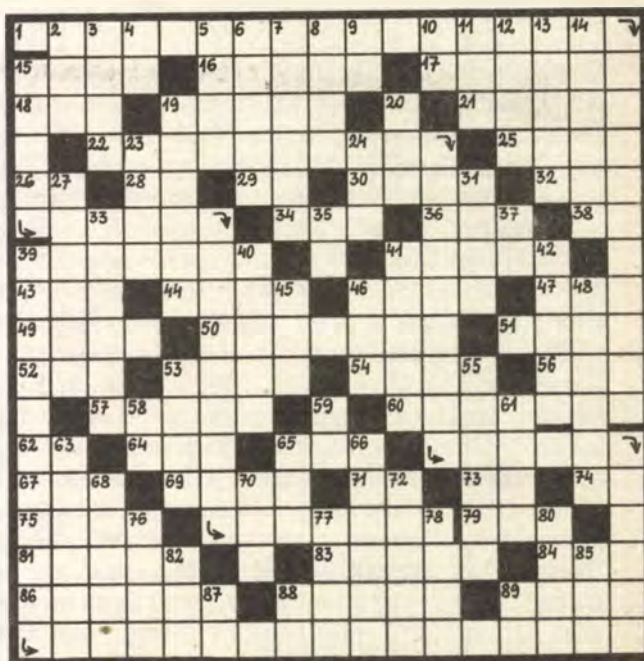
Szabédi László verséből idézzük a függőleges 15., vízszintes 22., 2. és függőleges 39. számú sorban.

VÍZSZINTES: 1. Az idézet harmadik sora (zárt betűk: S, Y, É, E, N). 15. ...titok, katonai titok. 16. "Csak egy ..., mely hallhatóan/kotyog még a kásás tapon/magában" — József Attila: Holt vidék. 17. Nyugtalan, ingerült. 18. Nem fölé. 19. Egésznek féltucatnyi része. 21. Akkor, franciául. 22. Az idézet második sora (zárt betűk: N, T, Á, N, V). 25. Akinék nem ..., ne vegye magára. 26. Módi páros betűi. 28. Azonos mássalhangzók. 29. Számárbeszéd. 30. Fogadalom. 32. Fordított kecskehang. 34. Szulfúr. 36. Tömegesen pusztított. 38. Tudniillik. 39. A szántóföldi művelés szintje alatt levő földréteg. 41. Személyemet. 43. "Les fleurs du ..." — Baudelaire. 44. Kezdet nélkül edzel! 46. Csupkelődő mondása. 47. EPD. 49. Állatnak inni ad. 50. Életrévaló. 51. Két azonos mássalhangzó és két azonos magánhangzó. 52. Az utolsó betűt megduplázva: valakit megillető örökség. 53. Létezem. 54. Mókus. 56. Dorina egyenmű hangzó. 57. Sérülést okoz. 60. A társadalmi érintkezés formáinak megszabott rendszere. 62. Szén és bőr vegyjele. 64. Műveltető igeiképző. 65. Tajték. 67. ... Paulo. 69. A Nautilus kapitánya. 71. Váltópénz a régi Rómában. 73. A tetejére. 74. Római kettes. 75. Vissza: halpate. 79. Se nem bánt, se nem hánt, se nem ránt! 81. Magyar író (Gyula, 1873-1933). 83. Halom. 84. Élte vala. 86. Valaminek a ..., lényege.

88. ...ális, tengernagy. 89. Merészen száll a magasba.

FÜGGŐLEGES: 2. Kopolytúval lélegzik. 3. Emelkedett hangú lírai költemények. 4. Gitározni kezd! 5. Ilyen sor lehet az épület alatt. 6. Ez a Lúdas háromszor verte meg Döbrögit. 7. Csattanós vidám történetek. 8. Nobel-díjas francia író (1869-1951). 9. ÁÁÁ. 10. Párbajozik. 11. Szélek nélküli nádas! 12. Színültig. 13. "A száguldó riporter", Kisch egyik személyneve, végén családnevének kezdőbetűjével. 14. Ingerel, mérgecs. 15. Az idézet első sora (zárt betűk: S, N, S, M). 19. Ünnepi hírnök a középkorban. 20. Felesége van. 23. Könyvcím után állhat. 24. Végtelenül zeng! 27. Jó ..., kellemes szagú. 31. Mezei rágcsáló. 33. Térképgyűjtemény. 35. Sér tetlen. 37. Személyed. 39. Az idézet udolsó sora (zárt betűk: E, O, O, T). 40. Kiváló érdemjegy. 41. Már előre. 42. ...monda, szóbeszéd. 45. Albán pénznem. 46. Kezdet és vég nélkül rémes! 48. Zsinór, keskeny szalag. 53. Forró égövi értékes fa. 55. A pápa hármaskorójára jellemző. 58. Francia kötőszó. 59. Koronás növény. 61. Verrókonyságon alapuló nezettség Skóciában. 63. Kőolajmérésre használt angol-amerikai űrmérték. 65. Ideszállít. 66. Szigetcsoporthoz az Atlanti-óceánban. 68. Tanult az esetből. 70. Harap. 72. Nagyszámú írópápi. 76. Ötlet, románul. 77. A Karthauzi Névtelen által írt kódex. 78. Vajon csak? 80. Televízió. 82. YJL. 85. Talál. 87. Európa Kupa. 88. Asztácium vegyjele. 89. IY.

SALLÓ LÁSZLÓ



A HELIKON 11. számában közölt, *Szép júniusok* című rejtvény megfejtése: *Éjfél csöndejé, néma kertek, / két száz suttoz, összeér, majd a végső nesz is elhal / és már csak az álom él — / A folyón túl csattog a csalóagány.*



Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA
SZÓCS ISTVÁN
Szerkesztőség: LASZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY Mária: olvasószervező
RAKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számitógépes tördelés: NAGY Mária; nyomtatja a Miskolci Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245. Telefon: 132309, 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSEGE ISSN 1220-6288